T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÜSKÜPLÜ ABDÜLFETTAH RAUF'UN ŞİİRLERİNDE BALKAN TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif NAZİM

İSTANBUL

2024

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÜSKÜPLÜ ABDÜLFETTAH RAUF'UN ŞİİRLERİNDE BALKAN TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif NAZİM

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

İSTANBUL

2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **II**

ÖZET ..... **IV**

ANAHTAR KELİMELER ..... **IV**

ABSTRACT ..... **V**

KEYWORDS ..... **V**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM **6**

1.1. Fettah Efendi'nin Hayatı 6

1.2. Fettah Efendi'nin Edebiyat Hayatı 7

1.3. Fettah Efendi'nin Eserleri 12

II. BÖLÜM **13**

2. FETTAH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP 13

2.1. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Üsküp Tarihi ve Kültürü 13

2.2. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Üsküp Coğrafyası 18

III. BÖLÜM **28**

3. FETTAH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE BALKANLAR 28

3.1. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Balkan Tarihi ve Kültürü 28

3.2. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Balkan Coğrafyası 57

SONUÇ **71**

KAYNAKÇA **76**

EKLER **79**

ÖN SÖZ

Bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, barındırdığı milletler açısından değerlendirildiğinde dünyanın değilse de, Balkanların ve hatta Avrupa'nın en karmaşık bölgelerinden bir tanesidir. Binlerce yıldan beri birçok ulusu ve değişik kültürleri barındırmış olan Balkan coğrafyası, yeni gelmiş kültürleri eskilerle harmanlayarak günümüzde hâlâ yaşatmaya devam etmektedir. Kuzey Makedonya'daki Türk kültürüne baktığımızda ise Türklerin bu bölgelere Osmanlı Devletin'den önce geldiğini görürüz. Osmanlı etkisinin 1360'larda görülmeye başlanmasının yanı sıra Hun, Avar, Kuman ve Pençenek gibi Türk boylarının varlığının altıncı asra kadar dayandığı tarih kaynaklarında geçmektedir. Bu boylar gerek kendi istekleriyle ve gerekse Bizans'tan dolayı bu topraklara gelmişlerdir. 1360'lardan sonra ise Osmanlı'nın etkisiyle Anadolu'dan Bakanlara doğru yapılan büyük göçler, bu topraklardaki Türk varlığının bugüne kadar daha güçlü bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyetinde Makedon, Arnavut, Türk ve diğer azınlıklar karışık bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu açıdan bakıldığında kültürlerin birbirlerinden ne denli etkilenmiş olabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Bu kültürlerin esasına baktığımızda ise mutlaka Osmanlı izleri görülür, hatta bugün burada yaşayan Türklerin hâlâ Türkiye topraklarında yaşanan kültürel değişmelerden etkilendiğini de söylemek mümkündür. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin bu denli çeşitli millete ev sahipliği yapmış olması oldukça önemlidir. Bu durum Kuzey Makedonya'daki Türklük ve kullanılan Türkçe bakımından incelendiğinde ise yerel halkın dilinde oluşan söyleyiş farklılıkları, bir diğer önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde her ne kadar bu özellikler eski önemini kaybetmeye başladıysa da yapılan birçok dil çalışmasıyla bu özelliklerin kaybolup gitmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Kuzey Makedonya Türk edebiyatı bakımından ise durum biraz daha farklıdır. Türk yazarlar o dönemde de bir kültür merkezi olan İstanbul'u örnek alarak İstanbul ağzıyla yazmayı tercih etmişlerdir. Her ne kadar yer yer mahalli unsurlara yer vermiş olsalar bile yazılı eserlerde bu oran oldukça düşüktür.

Dilin bu denli yaşatılmış olması hiç şüphesiz bir edebiyatın da var olmasını doğurmuştur. Osmanlı'dan sonraki dönemde bile (1920'li yıllar) haftalık hatta günlük gazete çıkarmayı başaran Türkler ne yazık ki bu özgürlüklerini 1929 yılında kaybetmişlerdir. Özellikle Gazi Mustafa

Kemal ve silah arkadaşlarının Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmaları Balkanlarda yetim kalan birçok Türk'e umut olmuş ve hiç kapanmayacak olan göç kapısını aralamıştır. Türk varlığını unutturmak adına yapılan işkencelere rağmen Balkanların dört bir yanına dağılmış olan Türkler, göç ve ağır şartların olumsuzluklarına karşı direnmeyi başararak Türkçeyi günümüze kadar getirmek için her yolu denemiş ve başarmışlardır.

Biz bu çalışmamızda Kuzey Makedonya'da Türklüğü ve İslamiyeti devam ettirmede önemli bir yapı taşı olan Üsküplü ünlü müderris ve şair Abdülfettah Rauf'un şiirlerindeki Balkan tarihî, coğrafyası ve kültürünü inceledik. Fettah Efendi'nin şiirleri hayatta olduğu yıllarda ve ölümünden sonra çeşitli nedenlerle uzun süre basılamamıştır. Bu çalışmamız 2021 yılı itibariyle Üsküp'te şahsın adını taşıyan "Fettah Efendi Derneği" tarafından peyderpey yayınlanmaya başlayan şiir kitapları ışığında gerçekleştirilmiştir.

Buna göre çalışmamız "Ön Söz", "Giriş", "Sonuç", "Kaynakça" ve "Ekler" kısımları hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Rauf'un hayatı, edebiyat hayatı ve eserlerini vermeye çalıştık. İkinci Bölüm'de yazarımızın doğum yeri olan ve hayatında önemli bir yeri olan "Fettah Efendi şiirlerinde Üsküp Tarihi, Coğrafyası ve Kültürü" temine, Üçüncü Bölüm'de "Fettah Efendi şiirlerinde Balkan Tarihi, Coğrafyası ve Kültürü" temine, Sonuç ve Kaynakça'dan sonra da yazarımızı daha iyi tanıtabilmek amacıyla şairin resimlerine ve şiir kitaplarına yer verdik.

Edebiyat okuruna ve bilhassa Kuzey Makedonya Türk edebiyatına bir nebze olsun katkıda bulunmasını temenni ettiğimiz bu çalışmanın oluşturulmasında bana her konuda yardımlarını, bilgilerini ve anlayışlarını esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof.Dr.Mehmet Güneş'e, Prof.Dr.Murat Koç'a ve Doç.Dr.Ertuğrul Karakuş'a; ayrıca Fettah Efendi şiirlerinin gün yüzüne çıkmasında ve basılmasında emeği geçen Üsküp Balkan Çalışmaları Vakfına teşekkürlerimi arz ederim.

Elif NAZİM

Üsküp 2024

ÖZET

Abdülfettah Rauf, Üsküp'ün önemli âlim ve şâirleri arasında yer alırken, yaşadığı dönemde Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinin sona ermesi ve yeni siyasi yapılanmaların doğuşu gibi önemli tarihi olaylara doğrudan tanıklık etmesi bakımından da büyük önem arz etmektedir. Bu tarihsel geçiş dönemini bizzat deneyimlemesi, Rauf'u bu dönemde halka rehberlik eden bir bilgin olarak ortaya çıkarmış ve özellikle yazdığı şiirlerle yaşadığı dönemin tarihine ayna tutmuştur. Hayatta olduğu yıllarda Yugoslavya Rejiminin sıkı tedbirleri sonucunda ilim verdiği Meddah Medresesi'nin kapatılmasıyla başlayan zorlu yılları, Fettah Efendi olarak da bilinen Rauf'un 7 yıl hapis cezasına çarptırılmasına neden olmuştur. Hapisten çıktıktan sonra da uzun süre takibe alınan ve görev yapması engellenen Fettah Efendi daha sonra devlet tarafından kurulan arşivde Osmanlıca belgeleri okuması için görevlendirilmiş ve 1963 yılında 53 yaşında iken hayata gözlerini yummuştur.

Sıkı rejim dolayısıyla hayattayken yayınlayamayan şiirleri ölümünden sonra da uzun yıllar kapalı kapılar arkasında unutulmaya yüz tutmuştur. 2016 yılı itibariyle Üsküp'te şahsın adını taşıyan "Fettah Efendi Derneği"nin kurulması ve derneğin dağınık bir şekilde birkaç kaynakta mevcut olan şiirlerini toplamasıyla ilk şiir kitabı 2021 yılında yayınlanmıştır. Fettah Efendi'nin şiir defterlerinin çoğunu öğrencisi Kemal Aruçi el yazısıyla Osmanlıca yazıp tanzim etmiştir. Yayına hazırlanma süreci Osmanlıca el yazısıyla yazılmış bu defterlerin profesyonel bir ekip tarafından Latin harflerine çevrilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Bu çalışmada, Makedonya'daki Türklük ve Müslümanlık kimliğinin devamını sağlayan önemli figürlerden biri olan Abdülfettah Rauf'un şiirlerinde Balkan tarihi, coğrafyası ve kültürüne dair unsurlar incelenecektir. Yayınlanmış 6 şiir kitabı doğrultusunda Rauf'un doğum yeri olan Üsküp'e ve çevresine dair şiirlerinden başlayarak, onun Makedonya ve Balkan topraklarına yönelik bakış açısı ve görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdülfettah Rauf, Fettah Efendi, Üsküplü Şair, Üsküp

ABSTRACT

Abdülfettah Rauf, a prominent figure in Skopje, emerged as one of the foremost scholars and poets of his time. He directly witnessed significant historical events such as the end of Ottoman rule in the Balkans and the emergence of new political structures. Rauf's personal experiences during this transitional period marked him as a scholar who guided the people, particularly through his poetry, which served as a reflection of the era in which he lived. Known also as Fettah Efendi, he faced adversity, including a seven-year imprisonment period that began with the closure of the Meddah Madrasah where he taught, due to the strict measures of the Yugoslavian Regime. After his release from prison, Fettah Efendi was closely monitored and prevented from pursuing his work for an extended period. Later, he was assigned to read Ottoman documents in an archive established by the state and passed away in 1963 at the age of 53.

Abdülfettah Rauf faced considerable obstacles in sharing his literary creations during his lifetime, owing to the restrictive regime under which he lived. Consequently, his works remained largely overlooked for many years following his demise. However, in 2016, a significant milestone was reached with the publication of his first poetry collection. This publication realized with the establishment of the "Fettah Efendi Association" in Skopje, dedicated to honoring his legacy and consolidating his scattered poems from various sources. One notable challenge encountered during the preparation of Rauf's poetry for publication was the fact that his notebooks were penned in Ottoman Turkish by his student, Kemal Aruçi. To render these works accessible to a broader audience, a professional team undertook the task of translating the Ottoman script into Latin letters.

This study aims to explore the themes of Balkan History, Geography, and Culture as depicted in Abdülfettah Rauf's poetry. Rauf, renowned as a mudarris (Islamic teacher) from Skopje, played a pivotal role in preserving Turkish identity and Islam in Macedonia. Through an analysis of his six published poetry books, particular attention will be given to the concept of homeland and how Rauf's personal adversities within this context are portrayed in his verses.

Keywords: Abdülfettah Rauf, Fettah Efendi, Poet from Skopje, Skopje

GİRİŞ

Kuzey Makedonya konum itibariyle Balkan coğrafyasının tam ortasında bulunmasıyla Balkanların kalbi olarak nitelendirilmektedir. Türk nüfusu bakımından değerlendirildiğinde de Balkanlarda Türkçenin en önemli merkezi sayılan Kuzey Makedonya Türklüğü, Türk Dünyası Edebiyatı'nın da vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu doğrultuda bir dönem Kuzey Makedonya'da Türk ve Müslüman kimliğini devam ettirebilmek için önemli çalışmalara imza atmış şahsiyetlerden olan Abdülfettah Rauf'u anlayabilmek için yaşadığı dönemi incelemek büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kuzey Makedonya'nın o dönemki siyasi, kültürel ve millî çerçevesini incelerken Fettah Efendi'nin talebelik zamanlarını ve müderris olarak görev yaptığı Meddah Medresesini irdelemek yerinde olacaktır.

Genel hatlarıyla Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı'nı dört ana başlık altında incelemek mümkündür:

1. Osmanlı Öncesi Kuzey Makedonya Türk edebiyatı
2. Osmanlı hakimiyetinde Kuzey Makedonya Türk edebiyatı
3. Balkan Savaşı'ndan sonra Kuzey Makedonya Türk edebiyatı
4. Çağdaş Kuzey Makedonya Türk edebiyatı[1]

Balkan savaşlarının esas itibariyle Osmanlı Devleti'nın bu bölgedeki hakimiyetine son vermek amacıyla başlatılmış olması bilinen bir gerçektir. Savaşın çileli yıllarının sonucunda resmen Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasi hakimiyetine son verilmiş olması, burada yaşayan Türklerin yaşamlarındaki değişimlerin başladığı ilk dönem olarak nitelendirilebilir. Bu denli köklü bir değişimin de edebiyata yansıması kaçınılmaz olmuştur. Göç kapılarının açılması sonucunda, birçok Türk ailenin Türkiye'ye göç etmesi, Kuzey Makedonya'daki Türk nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Ayrıca, yayınlarla ilgili getirilen kısıtlamalar ve eğitim dilinde

[1] Bu bölümdeki bilgiler *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*'nden alınmıştır. Bk. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, VII, Ankara 1997, s:13,59,76,80.

yapılan değişiklikler, Türk varlığını ortadan kaldırmaya yönelik çabaları desteklemiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen Kuzey Makedonya'daki Türk varlığı günümüzde devam ederken, edebî ve kültürel faaliyetler özellikle Osmanlı zamanında da bir kültür merkezi olan Üsküp'te varlığını sürdürmektedir.

Kuzey Makedonya Türk kimliğinin geliştiği önemli ilim merkezlerinden olan Üsküp şehrinin tarihine baktığımızda 1392 yılında Sultan Yıldırım Bâyezid'in emriyle Paşa Yiğit Bey[2] tarafından fethedilmesiyle birlikte Osmanlı'nın bölgeyi Türkleştirme amacıyla Anadolu'dan getirdiği aileler ve açtığı müesseselerle şehri önemli ilim merkezlerinden biri hâline getirdiği görülmektedir. *"Paşa Yiğit Bey"* adıyla daha çok tanınan Yiğit Mehmed Paşa, Üsküp merkezindeki Türk Çarşısı'nın merkezinde yaptırdığı camiin çevresinde medrese ve tekke inşa etmiş ve bu külliye içerisinde şeyhi Meddah Baba adına bir medrese bina etmiştir. Fethettiği Üsküp ve civarının uzun süre muhafızı ve idaresinden sorumlu olan Paşa Yiğit Bey, aynı şehirde vefat ettiğinde Meddah Baba Camii avlusundaki hazirede Meddah Baba'nın kabrinin hemen yanında kendine ait türbesine defnedilmiştir.[3]

Evliya Çelebi XVII. asırda şehirde 70 mahalle, 10.060 ev, 120 cami ve mescit -ki bunlardan sadece 45'inde Cuma namazı kılınmaktaydı-, medreseler, 9 darulkurrâ, 70 mektep, 20 tekke, 110 çeşme, hamamlar, kervansaraylar, 2.150 dükkândan oluşan bir çarşı, bir bedesten ve 14 gözlü köprünün var olduğunu yazmıştır.[4]

Daha sonra Fettah Efendi'nin de yetişeceği şehrin en eski medreselerinden biri olduğu söylenen Meddah Medresesi, aslında Üsküp fatihi Yiğit Paşa'nın yaptırdığı ilk medresedir. Meddah Medresesi, Yiğit Paşa'nın akıl hocası ve müderrisi olan Meddah Baba'nın ismiyle yaptırılmış ve medrese'nin yanı sıra cami ve tekkeden oluşmuştur. Osmanlı hâkimiyeti bu coğrafyada son bulduğunda Üsküp'te sadece iki medrese'nin mevcut olduğunu belirten Salih Asım Bey, bunların Eski-Yeni Hamam yakınındaki Emir İsmail ile Meddah Medreseleri

[2] Mefail Hızlı, "Kuzey Makedonya'daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp", *Balkanlar ve İslam,* II, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020, s.259.

[3] Süleyman Baki, "Fatih-i Üsküp Paşa Yiğit Mehmet Bey", *Köprü Dergisi*, Üsküp, Ocak-Mart (2003), s.14-15.

[4] *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.769.

olduğunu ve bu medreselerde dinî ilimlerin yanında Arap dili grameri, hüsn-i hat ve matematik derslerinin de okutulduğunu kaydeder.[5]

Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesiyle birlikte kapanan Meddah Medresesi'nin, 1925 yılında uzun çabalar sonucunda tekrar açıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı sonrası döneme ait Meddah Medresesi ile ilgili belgelere ulaşmak zor ve sınırlıdır. Meddah Medresesi hakkında önemli bilgiler, Meddah Medresesi'nin üçüncü dönem mezunları olarak bilinen hafız Bekir Sadak'ın "Üsküp'te Meddah Medresesi" ve "Biz Oralarda Kalmalıydık" adlı yazıları ile Prof. Dr. Muhammed Aruçi'nin "Üsküp'te Meddah Medresesi" ve "İki Dünya Savaşı Arası Makedonya'da İslâmi Eğitim Müesseseleri 1-2" (Köprü Dergisi, 2006, sayı 13 ve 14) makalelerinden elde edilmektedir. Ayrıca, Muhamed Ali'nin kaleme aldığı "Ataullah Kurtiş Efendi Yönetiminde Meddah Medresesi" (Balkan Araştırmaları Dergisi - 2011, cilt: 2, sayı: 1) adlı makalesi de önemli bir kaynaktır.[6]

Osmanlı dönemi sonrasında, Krallık Yugoslavya ile birlikte yeniden faaliyete geçen Meddah Medresesi, şair Fettah Efendi'nin hocası olarak tanıdığımız Ata Efendi'nin liderliğinde başlar. Muhammed Ataullah Kurtiş, 1875 yılında Üsküp'e bağlı Stüdeniçan köyünde doğmuştur. Ataullah Kurtiş Efendi (Ata Efendi), köyündeki ilkokul eğitimini tamamladıktan sonra Üsküp'teki ünlü İshakiye (İshak Bey) Medresesinde 4 yıllık eğitim alır ve ardından yüksek öğrenimini İstanbul'da Fatih Medresesinde sürdürür. Bu medresede İslami ilimler alanında (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Ahlak vb.) eğitim alarak H.1327/M.1909'da Rodomirli Hüseyin Necmeddin Efendi'den icazet alır ve medrese eğitimini tamamlar. Başarılı bir öğrenci olan Ataullah Efendi, icazet almadan önce Fatih Camii'nde Usul-i Fıkıh dersleri vermeye başlar ve daha sonra Fatih Medresesinde müderris olarak atanır. Ardından meşihat makamından devrin en yüksek ilmi derecesi olan Dersiam rütbesi verilir.[7]

Üsküp'e döndükten sonra, Ataullah Kurtiş Efendi, Meddah Medresesi'nin başına başmüderris olarak atanır ve bu görevde 1923-1938 yılları arasında 15 yıl boyunca hizmet verir. Medrese'nin eğitim faaliyetlerine başlarken, eğitim kadrosunu oluşturmak amacıyla eski öğretmenlerden Seyfeddin Efendi'yi Osmanlıca, imla ve hüsn-i hat; eski tabur imamı Hafız

[5] Mefail Hızlı, *"Kuzey Makedonya'daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp"*, s.259.
[6] Süleyman Baki, "Üsküp Meddah Medresesi ve kapatılmadan önce yetişen Müderrisler", Balkanlar ve İslam, II, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020, s.276-277.
[7] Süleyman Baki, "Üsküp Meddah Medresesi ve kapatılmadan önce yetişen Müderrisler", s.277-278.

Hasan Efendi Şabiç'i Sırpça-Hırvatça; edebiyatçı ve gazeteci Süleyman Aşki Efendi'yi Türk dili ve edebiyatı ile usul-i kitabet (kompozisyon) hocaları olarak yanına alır. Kendisi ise İslâmi ilimler ve Arapça derslerini vermekle görevlidir. Daha sonra yeni sınıflar açıldığında, alt sınıflardaki başarılı öğrenciler arasından seçim yaparak eğitim kadrosuna katılımlarını sağlar. 1938 yılında başmüderrislik görevini, en seçkin talebesi ve ilk nesil öğrencilerinden Abdülfettah Rauf ya da meşhur ismiyle Fettah Efendi'ye devreder.[8]

Abdülfettah Rauf'un müderrisliğe başlaması, aynı zamanda meşakkatli yıllarının da başlangıcı olarak görülebilir. İlme olan içten bağlılığıyla yola çıkarak, Rumeli'nin zorlu kaderinden kendine düşen payı fazlasıyla almıştır. İnandığı değerler ve Osmanlı kültür mirasını devam ettirme gayreti, birçok zorluk ve çileyi omuzlamasına neden olmuştur.

Güçlü hitabeti ve etkili konuşmalarıyla kısa sürede ün salan Fettah Efendi pek tabi dönemin Komünist rejimi tarafından tehlikeli olarak addedilmiştir. Komünist Yugoslavya rejimi dolayısıyla yaşanan değişimlerden dolayı belirsizlik içerisinde yaşayan Türk ve müslüman halk, kurtuluş olarak gördükleri Türkiye'ye göç etme isteğine ilgi duymuşsa da, Fettah Efendi bunu kesinlikle kabul etmeyerek buralarda kalıp topraklarımıza sahip çıkma hususunda her zaman çizgisini korumuş ve halkı da bu doğrultuda yönlendirmeye yoğun çaba sarfetmiştir.

Etkili vaazları ve medresedeki dersleri dışında yazdığı şiirleriyle de ün salan Fettah Efendi, kendisini Yahya Kemal ve Mehmet Âkif gibi şahsiyetlerin manevi dersliklerinde ders alırmışçasına onları anlamaya ve davalarını savunmaya çalışmıştır. Özellikle de Mehmet Âkif'in çizdiği vatan şairi profiline birebir uyumlu olarak değerlendirebileceğimiz Fettah Efendi, Mehmet Âkif'in Üsküp'teki manevi öğrencisidir diyebiliriz. Fettah Efendi aslında sadece bir ilim adamı ve şair değil aynı zamanda dönemine damga vurmuş bir fikir önderidir. Rejim tarafından engellenmeye çalışılması, fikirleriyle halkı etkileyip güçlü nesiller yetiştirebilme potansiyeline sahip olan bu şahsiyeti derinden etkileyecek yasaklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Bunun ilk adımı da Meddah Medresesi'nin eğitim hakkına son verilmesiyle olmuştur. Bir ilim adamına karşı yapılabilecek en büyük ceza onun ilim verdiği, insan yetiştirdiği meskenlerden uzaklaştırmaktır. Bunu çok iyi bilen rejim Fettah Efendi'ye karşı ilk darbeyi onun ilim yuvasına koydukları yasakla başlatır. Ardından yapılan düzme mahkemelerle hapis cezaları

[8] Süleyman Baki, "Üsküp Meddah Medresesi ve kapatılmadan önce yetişen Müderrisler"'den naklen Sadak, agm.; Aruçi, agm, s.191-192.; Ali, agm., s.92

onu hem bedenî hem de ruhânî şekilde yormuş ve bunun sonucu olarak da genç yaşta hayata gözlerini yummasına neden olmuştur.

İşte böylesine güçlü bir şahsiyetin ilim vermesine engel olunması ve güçlü kalemiyle Türk halkına yapacağı hizmetlerin engellenmesi oldukça üzücü bir durumdur. 2021 yılı itibariyle yapılan çalışmalarla şiirlerinin kitap hâlinde basılması, Fettah Efendi'ye karşı bir vefa borcunun yerine getirilmesi olarak Üsküp'te gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, çalışmamız Fettah Efendi'nin doğum yeri olan Üsküp'e dair şiirleriyle başlamış, onu etkileyen ve kalemine yansıyan taraflarıyla Makedonya ve Balkan topraklarına dair bakış açısı ve görüşlerini içine almıştır.

I. BÖLÜM

1.1. Fettah Efendi'nin Hayatı

1912 yılında Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te doğan Abdülfettah Rauf, genellikle Fettah Efendi olarak bilinmektedir. Kendisinin Fetah İshak veya Fetah İshakoviç imzasını da kullandığı bilinmektedir. Üsküplü Hacı İshak ailesine mensup olan babası Rauf Efendi, oğlunun iyi bir eğitim almasını sağlamak için büyük çaba sarf ederek Fettah Efendi'nin eğitimindeki ilk adımı temsil etmektedir. Abdülfettah Rauf, ilk eğitimini Üsküp'te muhtemelen Sırpça olarak aldıktan sonra Ataullah Kurtiş'in kurduğu Meddah Medresesi'ne katılmış ve daha sonra başmüderrislik görevine yükselmiştir.[9]

1933 yılında icâzet töreninde, daha sonra Kuzey Makedonya ve Kosova'da çeşitli hizmetlerde bulunacak olan arkadaşlarıyla birlikte Meddah Medresesinden ilk icâzet alanlar arasına girmiştir. Fettah Efendi, 1933-1938 yılları arasında Meddah Medresesinde kelâm ve akaid müderrisliği yapmış ve Üsküp'teki çeşitli camilerde fahrî vaizlik görevini üstlenmiştir. Ramazan aylarında hocası Atâ Efendi'nin doğum yeri olan Studeniçan köyünde vaaz ve irşad hizmetinde bulunmuştur. 1938'de Meddah Medresesi'nin başmüderrisi olan Fettah Efendi, burada birçok talebe yetiştirerek toplumda aydın bir sınıfın oluşmasına katkı sağlamıştır.

1944 yılında icâzet alan öğrencileri arasında, Türkiye'de uzun yıllar hocalık yapacak olan Bekir Sadak da bulunmaktaydı. Hakkında kesin bilgilere rastlanmamakla birlikte, bazı yazılarda 1944-1945 yıllarında Üsküp'teki şer'î mahkemede hâkimlik ve Ulemâ Meclisi üyeliği yaptığı belirtilmektedir. Ancak 1945'te Yugoslavya'da komünist iktidarın gelmesiyle şer'î mahkemeler ve Meddah Medresesi kapatılmış, Fettâh Efendi ve arkadaşları tutuklanarak yargılanmışlardır.

[9] Abdülfettah Rauf, Yine Vatan İçin, Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdulla, İDEFE Yayınları, Üsküp 2021.

Düzmece suçlamalarla yedi yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Fettah Efendi böylelikle birçok kısıtlamaya ve cezaya maruz bırakılmıştır.[10]

Cezaevindeyken bir süre Bosna-Hersek'in Doboj kasabasına taş kırmaya gönderilen Fettâh Efendi, cezaevinden çıktıktan sonra da devlet tarafından takibe alınmıştır. Meşhur bir müderris olmasına rağmen müezzinlik yapmasına dahi izin verilmeyen Fettah Efendi daha sonra hayatının son yıllarını Kuzey Makedonya Arşivi'nde Osmanlı belgelerini tercüme ederek geçirdi.[11] 24 Nisan 1963'te Üsküp'te vefat eden şairin şiirlerinin uzun yıllar boyunca yayınlanamaması, onun öğüt ve bilgi dolu binlerce mısrasının toplumdan mahrum edilmesine neden olmuştur. 2016 yılı itibariyle şairin ismini taşıyan bir derneğin açılmasıyla şiirlerinin tekrardan gün yüzüne çıkmış olması Üsküp'te yetişmiş bu değerli âlimin tanınmasında önemli bir adım olmuştur. Şiirleri dernek tarafından kurulan bir heyet öncülüğünde, öğrencisi Kemal Aruçi'nin kendi el yazısıyla tanzim ettiği defterlerden transkribe edilerek 6 kitap halinde basılmıştır.

1.2. Fettah Efendi'nin Edebiyat Hayatı

Abdülfettah Rauf, Kuzey Makedonya ve çevrelerinde bilinen adıyla Fettah Efendi 1910 yılında doğmuş ve yazdığı binlerce mısralık şiirleriyle adını günümüze kadar ulaştırmış Üsküp'ün en önemli vatan şairlerinden biridir. Onun vatan şairi olarak anılması, daha hayatta olduğu yıllarda vatanına hem hizmet etme tutkusu hem de devrin getirdiği olumsuzluklar karşısındaki çaresizliği sonucunda içinde yanan bir ateş gibi mısralara dökülmesiyle başlar. Kaynaklara göre erken yaşlarda şiire başlayan Fettah Efendi'nin Meddah Medresesinde eğitim alması onun ileride kaleme alacağı muazzam mısralara adeta kapı aralamıştır. Elimizde olan kaynaklar doğrultusunda Fettah Efendi'nin yayınlanan ilk şiiri 1925 yılında "Sadâ-yı Millet" gazetesinde Üsküp'te yayınlanmıştır.[12]

Eğitim hayatına bakıldığında Fettah Efendi'nin ilk öğrenimini nerede yaptığına dair kesin bir bilgi yoktur. Babası Üsküp eşrafından Rauf Efendi ve annesi Üsküp'ün saygın bir aile kızı

[10] Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, VII, Ankara 1997, s:139.
[11] Fahri Kaya, *Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar*, Divan Yayıncılık, Üsküp, 2008, s.132.
[12] Fahri Kaya, *Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar*, s.136.

olan Refiye hanım, oğulları Fettah Efendi'nin yetiştiği ilk mesken olarak karşımıza çıkar. Rauf Efendi oğlunu kendi mesleği olan tüccarlığın dışında tutmuş ve onun dönemin ünlü din âlimlerinden Ataullah Efendi'nin yanında yetişmesini sağlamıştır. Kendisi de okumaya ve ilme meraklı olan Fettah Efendi eğitimini müderrisliğe kadar sürdürmüştür.[13] Fettah Efendi'nin hayatında en önemli noktalardan biri olan Meddah Medresesi'nin tarihi Üsküp'ün fethine kadar dayanmaktadır. 17. Asırda Üsküp'ü ziyaret eden Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" isimli eserinde, o dönemde Üsküp'te faaliyet gösteren en önemli medreselerin başında gelen Meddah Medresesinden bahseder. Osmanlı hakimiyetinin sona ermesi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında medrese'nin bombalanması sonucunda faaliyetlerine ara veren Meddah Medresesi, daha sonra Krallık Yugoslavya döneminde yeniden faaliyete geçer. Bu dönemde medrese'nin başına Fatih Medresesi mezunu Üsküplü Muhammed Ataullah Kurtiş Hocaefendi (Ata Efendi) [14] geçer.

Bir usta çırak ilişkisiyle bağlı olduğu dönemin Meddah Medresesi müderrisi Ata Efendi onun ilim yolunda attığı ilk adımlarda Fettah Efendi'ye hocalık yapmış ilk müderris olarak karşımıza çıkmaktadır. Ata Efendi'den icazet aldıktan sonra 28 yaşında Meddah Medresesi'nin başına geçen Fettah Efendi müderrisliği ve camilerde verdiği vaazlarla halkın dikkatini çekmeyi başarmış ve güçlü hitabetinin yanında şiirleriyle de ön plana çıkmıştır. Şiirlerinin son derece zengin kelime haznesiyle yazılmış olması yine kendisini çok yakından tanıyan öğrencisi Cavit Saraçoğlu'nun dilinden de şöyle ifade edilmiştir:

"*... Lügat bilgisi, kelime haznesi çok geniş. Bu yüzden şiirleri de kafiye ve anlam bakımından kalitelidir. Bir de onun enteresan bir özelliği de anında bu şiiri tasarlamasıydı. Yani normal bilinenden öte kağıt kalem alıp, oturup, düşünüp, şiir yazmazdı. Mesela seninle burada otururken iki ya da üç şiir yazabilirdi. Bakarken, gülerken, konuşurken aniden herhangi bir mecliste olsa bile oradaki birine 'yaz' derdi ve mısralar dökülürdü dudaklarından. Bu hayret verici bir şey. Allah'ın müstesna kullarına nasip olduğu vehbi bir özellik. "* [15]

Abdülfettah Rauf'un şiir çalışmaları iki dünya savaşı arasındaki dönemde başlamış, ölümüne kadar da hiç aralıksız devam etmiştir. Bir "rejim komplosunun" kurbanı olarak hapiste

[13] Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", *Yedi İklim*, III, (1995) / 64, İstanbul, s.21-25.

[14] Ataullah Kurtiş Efendi, 1872 yılında Üsküp'ün Studeniçan köyünde doğmuş ve 1946'da Üsküp'te vefat etmiştir. Makedonya'nın tanınmış ulemasındandır. 1908'de Osmanlı Meclisinde millet vekilliği görevinde bulunmuştur.

[15] Ertuğrul Karakuş, *Üsküp'ün Akif'i Balkan Şairi Üsküp'lü Abdülfettah Rauf 'un Şiiri Üzerine Makaleler*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2021'den naklen: Nedim Emin, "Üsküp'lü Cavit Bey ile Mülakat", *Köprü Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran, (2013), Üsküp, s.31-35.

geçirdiği, ömrünü bile kısalttığı muhakkak olan, hayatının en ağır yıllarında bile, şiiri bir an olsun terk etmemiştir. Hapisteyken kaleme aldığı seksen bin civarında mısrası, ele geçirilip başına yeni dertler açmasın diye, dostları tarafından imha edilip yakılmıştır. [16]

Fettah Efendi şiiri denildiğinde akla gelen en yaygın tema hiç şüphesiz onun vatanına olan bağlılığıyla çağlayan mısraları olmuştur. Yaşadığı dönemde hem Üsküp ve Kuzey Makedonya olarak hem de bir bütün olarak İslam coğrafyasının geçirdiği çileli yılların onu derinden etkilediği görülür. Tevhit inancına bağlı olan şair için vatan sadece sınırları çevrili belli bir siyasi yönetim altında olan topraklar değildir. Şairin kaleme aldığı şiirlerine baktığımızda onun vatan kavramı Üsküp'ten başlayarak sırasıyla İstanbul, Bursa, Filistin, Cezair ve Mısır'a kadar uzanır. Benimsediği bu şiir anlayışı bakımından Ertuğrul Karakuş'un tanımıyla Üsküp'ün Âkif'i olarak adlandırılan Fettah Efendi de Mehmet Âkif Ersoy ve Yahya Kemal Beyatlı gibi Balkan kökenli şahsiyetlerin manevi talebesi olarak din, vatan ve dava şairi olarak adlandırılmıştır.

Şiirlerinde en önemli temalardan bir diğeri de şairin dinî kimliğinin bir göstergesi olan dinî ve tasavvufi şiirleridir. Basılan kitapları doğrultusunda incelendiğinde vatan şiirlerinin yanında dinî şiirlerinin de sayıca kabarık olduğu görülmektedir. Ölümünden sonra hazırlanmış toplam altı kitabında karışık olarak verilen dinî ve tasavvufi şiirleri *"Na't ve Münacaat"* isimli kitabın tamamında "Allah, peygamber sevgisi ve yakarışlar" olarak değerlendirebileceğimiz tasavvufî mânâda derinleşen şiirleri yer alır.

Fettah Efendi şiirlerinin dağınık bir biçimde peyderpey yayınlandığı yıllarda şairin şiirleri hakkında ilk edebî tasnifin Kuzey Makedonyalı yazar Suat Engüllü tarafından 1995 yılında yapıldığı görülmektedir. Buna göre Engüllü Fettah Efendi şiirlerini dört ana başlık altında tasnif etmiştir. Suat Engüllü'nün Fettah Efendi şiirleri hakkında yaptığı tasnif şu şekildedir:

1. Dinî şiirler
2. Sosyal şiirler
3. Millî-tarihî şiirler
4. Felsefî şiirler[17]

[16] Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu*",* s.21-25.
[17]Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", s.21.

Fettah Efendi'nin şiirlerinin büyük bir kısmı İslamî düşünce ve yaşam tarzının etkisi altındadır. Bu şiirlerde, çağın getirdiği yeni durumlar üzerinden yorumlar yaparak dini konuları güncelleme çabası da ayrıca göze çarpar. *"Miracı kıyas etme bu dünyada roketle / Bir ilgisi yoktur bu ilâhî hareketle."* [18] dizeleriyle Fettah Efendi, ilâhî konuların aslında bilim ile açıklanamayacağını vurgularken bu gibi olayların ancak Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin bir vesilesi olduğunu anlatmaktadır.

Sosyal şiirler, Abdülfettah Rauf'un toplumsal meselelere dikkat çektiği şiirlerdir. Özellikle, Yugoslavya'da yaşanan haksızlık ve baskılar, Kuzey Makedonya'da yaşayan Türklerin trajik göç deneyimleri gibi konuları ele alır. Şair, bu şiirlerde rejimin zalimliklerine ve haksızlıklara karşı isyanını dile getirirken kendisinin ve halkın düştüğü zorluklar karşısındaki çaresizlikleri vurgular. Toplumsal değişimlerin yoğun bir şekilde yaşandığı o dönemde Fettah Efendi'nin bu konuları dile getirmesi kaçınılmaz olmuştur. *"Sürülür öz vatanından sürünür yurttaşlar / Meskenetle aşağı doğru eğilmiş başlar"*[19] dizelerinde de özetlediği gibi yaşanan acı olaylar onu derinden etkileyen en önemli konuların başında gelmektedir.

Fettah Efendi'nin Millî-tarihî şiirlerine baktığımızda, Osmanlı millî anlayışını ve tarihî sınırları koruduğu açıkça görülür. Şairin bu şiirlerinde dikkat çeken önemli bir diğer özelliği ise millî değerleri ve tarihî mirası övgüyle anlatırken aşırılığa kaçmamasıdır. Kendisinin romantizme düşmeden akılcı bir yaklaşım sergilemesi ve hümanist bir tavır takınması, onun belirgin özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Millî-tarihî şiirler kapsamında değerlendirilen eserler ışığında Abdülfettah Rauf'un ömrünün sonuna kadar Osmanlı millî anlayışını ve tarihî sınırlarını koruyarak yaşayan bir "evlâd-ı fatihan" olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu şiirler, millî değerleri ve tarihî mirası öne çıkararak, isyanı aşırılığa kaçmadan ele almaktadır. Şair, konuları ele alırken akılcı bir yaklaşım sergilemiş, romantizmin cazibesine kapılmaktan kaçınmıştır. Ancak, duygusal anların da es geçilmediğini söylemek mümkündür. Örneğin, bir şiirinde *"Yine bazen kabarır, biz beşeriz, hisleniriz"* [20] ifadesiyle şair, insan doğasının duygusal dalgalanmalarını ifade etmektedir. Övünç duygusuyla vatanı öven dizelerin yanı sıra, hüzne kapılarak geçmişi yâd eden, hayal kırıklığına uğramış bir ruh hâlini dile getiren satırlar da

[18]Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", s.21.

[19] Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", s.22.
[20] Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", s.24.

mevcuttur. Ayrıca, isyanı ve özlemi temsil eden dizelerde bile ölçülü bir üslup sergilemiş, kin ve nefretten uzak durmuştur. Bu şekilde, şairin millî-tarihî şiirlerinde, duygusal ve düşünsel derinliğiyle birlikte, edebî bir incelik ve dengeli bir anlatım gözlemlenmektedir.

Abdülfettah Rauf'un felsefî şiirlerinde, İslam felsefesi çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir. Ancak, onun bu çerçevenin değişmezliğine sıkı sıkıya bağlı bir anlayışı benimsemediği söylemek doğru olacaktır. Şiirlerindeki düşünceler ve getirdiği yorumlar incelendiğinde, sınırların mümkün olduğunca geniş ve esnek tutulması gerektiği yönünde bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Bu tutum, değişmez dinî kuralların düşünceye engel olmadığına ve aksine yeni ufuklar açabileceğine olan inancını yansıtmaktadır. Şairin aydın bir yapıya sahip olduğu ve ilerici bir kişilik sergilediği, "*Hikmet-i Aristo, felsefe-i Çin*"[21] dizesiyle ifade edilen felsefeye olan ilgisinden de anlaşılmaktadır. Ayrıca, İslam âleminde yeterince önemsenmemiş olan yazılı kültürün taşıdığı önemin bilincinde olduğunu gösteren dizeleri, şairin felsefeye ve entelektüel gelişime verdiği değeri vurgular niteliktedir. Bu şekilde, şairin irfan kavramına verdiği önemle birlikte, ahlakın mükemmelliğine dair değerli yorumları, onun düşünsel derinliğini ve entelektüel açıdan zengin kişiliğini yansıtan en önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar Suat Engüllü'nün yayınladığı makalesinden naklettiğimiz tasnif üzere dört ana başlık üzerinde toplanan Fettah Efendi şiirleri yazıldığı tarih doğrultusunda henüz Fettah Efendi şiirlerinin basılmamış olması bakımından değerlendirildiğinde o dönemin şartlarına göre doğru, fakat 2021 yılı sonrasında eksik diyebileceğimiz bir tasniftir. Engüllü'nün tasnifinden yola çıkıldığında, şiirlerinin basılmasından sonra; dini, sosyal, millî – tarihî ve felsefi şiirlerinin yanında bu zamana kadar çok bilinmeyen bir özellik olan Klasik edebiyat unsurları taşıyan şiirleri de ortaya çıkmıştır. Bilinen kimliğiyle Fettah Efendi'nin müderrislik çerçevesi içinde çizdiği görüntüsünün dışında, içtenlikle hayran olduğu Osmanlı'ya ve Klasik şiire duyduğu sevda hiç şüphesiz kalemine de yansımıştır. Klasik şiirdeki aşk-maşuk-ızdırap ilişkisi Fettah Efendi şiirlerinde de görülmektedir. Şairin "Gârâmî Parçalar" ismiyle yayınlanan kitabının tamamında onun Klasik edebiyat düstûrunu benimsediği şiirleri yer alır.

[21] Suat Engüllü, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da yaşıyordu", s.24.

Klasik şiirler başlığı altında değerlendireceğimiz şiirlerinde Fettah Efendi simgesel dilin büyüsüne kapılırken kendini âşık-mâşuk-belâ üçlüsü içerisinde bulur. Fettah Efendi şiirlerinde Klasik Edebiyatın önemli isimlerinden olan Fuzûlî, Bâki, Nedim ve Selîmî mahlasıyla bilinen Osmanlı'nın şair padişahlarından Yavuz Sultan Selim gibi şairlerin etkisini görmek mümkündür.[22] Buna göre Fettah efendinin bütün şiirleri ele alındığında onu bir Neo-klasik Balkan şairi olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Fettah Efendi yaşadığı yılların siyasi çalkantıları içinde edebiyatta da yoğun bir biçimde görülmeye başlayan yenilik hareketlerini, beslendiği Klasik edebiyat doğrultusunda harmanlayarak ideolojik kaygılardan uzak bir şekilde değerlendirildiğinde Ertuğrul Karakuş'un da isimlendirdiği üzere Üsküp'ün Âkif'i sıfatını hak ettiği söylenebilir.

Edinilen bilgiler ışığında Engüllü'nün açtığı şiir tasnifi doğrultusunda Fettah Efendi şiirlerine Klasik şiirden etkilendiği mısraları da katarak şu şekilde ayırmamız mümkün olacaktır:

- Dini şiirler
- Sosyal şiirler
- Millî-tarihi şiirler
- Felsefi şiirler
- Klasik şiirler

1.3. Fettah Efendi'nin Eserleri

- *Yine Vatan İçin (şiirler) 2021*
- *Zulmetten Nura (şiirler) 2022*
- *Gârâmî Parçalar (şiirler) 2022*
- *Vardar (şiirler) 2022*
- *Na't ve Münâcât (şiirler) 2023*
- *Ey Yurdum (şiirler) 2023*

[22] Bknz. Elif Ruşiti, "Gelenekten Moderne Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Beşerî Aşk", *Bir Vatan Şairi Abdülfettah Rauf*, Haz. Sevba Abdulla, İDEFE, Üsküp, 2023. s:283.

II. BÖLÜM

2. FETTAH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP

2.1. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Üsküp Tarihi ve Kültürü

> "*Üsküp, Fatih devrinin ruhani mezarlığıydı. Her köşesinde bir evliya yatardı. Halkı rivayet ederdi ki ya Bağdat'da bir evliya fazla imiş yahud da Üsküp'de; ulema henüz bu bahsi halledememiş.*"[23]

Üsküp'lü şair Yahya Kemal Beyatlı'nın kendi kaleminden çıkmış bu Üsküp tasviri, nice evliyaya beşik olmuş bu kültür coğrafyasını tevhit zemininde tarihin mirasçısı olarak çıkarır karşımıza. Camilerinden tutun da hanlarına, köprülerine, sokaklarına ve de Üsküp'ün incisi Vardar nehrine kadar bütün bu coğrafyanın şahit olduğu şanlı tarihe şimdilerde gölge düşmüş bir şehir.

Tarih sahnesine baktığımızda kuruluşu çok eskiye dayanan bir şehir olan Üsküp'ün Osmanlı fethinden önceki dönemi, Yahya Kemal Beyatlı'nın hatıralarında şöyle açıklanmıştır:

" *... Halbuki o şehri ezelden İslav addeden Sırplar, mesela onu fethettiğimiz 1392 senesinden evvel tam beşyüz on sene işgal etmiş değillerdi. Zaten Üsküp o zaman yoktu, yalnız adı olan küçücük bir köydü, Yıldırım Beyazıd tarafından, şimale karşı bir Türk müdafaa kalesi diye kurulmuştu."*[24]

Yahya Kemal Beyatlı'nın kendi hatıralarından naklen alınan bu bilgi Üsküb'ün bir şehir hatta bir kültür merkezi hâline gelmesinin Yiğit Paşa'nın fethiyle başlamış olduğunun bir göstergesidir. Dönemin padişahı Yıldırım Beyazid'in Yiğit Paşa'ya emriyle aslında Bosna'ya gidecek yolda bir adım olarak gerçekleşen bu fetih ve hemen ardından başlayan kültür inşası bu

[23] Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, , İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1972, s.46.

[24] Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım,* s.55.

bölgeyi geliştiren en önemli hadiselerden biri olmuştur. Böylece Kosova vilayetinin merkez sancağı olan Üsküp'ün Osmanlı idaresine geçiş tarihi 1392 olarak kabul edilmektedir. Paşa Yiğit Bey fetihten hemen sonra işe ilk olarak Üsküp merkezi çarşısına bir medrese inşası ile başlar. Daha sonra onlarca alim gibi Fettah Efendi'nin de burada yetişeceği Meddah Medresesi, kayıtlara göre şehirde yapılan ilk medrese olarak inşa edilir. İsmini Yiğit Paşa'nın şeyhi ve akıl hocası Meddah Baba'dan alan medrese'nin yanında camii ve tekkenin de yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı'nın ilim ve kültüre verdiği önem dolayısıyla kısa sürede şehirde birçok ilim merkezi, cami, han ve hamamların yapımının dışında Anadolu'dan getirilen Türk ailelerin buraya yerleşmeleriyle birlikte şekil almaya başlayan şehir tam bir İslami-Türk havasına bürünür ki bu havayı bügun dahî solumak mümkündür Üsküp sokaklarında.

İşte böyle manevi topraklarda dünyaya gelen Fettah Efendi de şehrin maneviyatından nasibini alan bir alim olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairin doğup büyüdüğü ve yetiştiği bu toprakları severken kayıtsız kalmayıp bir dava olarak benimsemiş olması şiirlerindeki vatan temini yoğunlukla kullanmasından anlaşılmaktadır. Fettah Efendi'nin hayatta olduğu yıllar Üsküb'ün ve de dünyanın belirsizlikler içerisinde geçirdiği buhranlı yıllara denk gelir. Balkan savaşlarından sonra Osmanlı etkisinin siyasi anlamda şehirden çekilmiş olması bir yana halkın benimsediği Türk-Müslüman kimliğine gelebilecek en ufak darbeden bile sakınan şehir sakinleri ve bu noktada tarih sahnesine çıkan alimlerden biridir Fettah Efendi.

Fettah Efendi'nin şehr-i Üsküp için kaleme aldığı en önemli şiirlerinden olan "Şehîde-i Şedâ'id-i Üsküb'üm İçin" [25] isimli şiirinde, sözlerine şanlı şehrine düşen gölgeler itibariyle içinde beliren hüzünle başlar:

"Üsküb'üme yandım bu acıklı kaderine
Yâd el dolaşır eski ahâlisi yerinde
Güller yerine gözlere batmakta dikenler
Kuş nâmına baykuş ötüyor bahçelerinde"

[25] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdulla, İDEFE Yayınları, Üsküp 2021, syf:19.

Mısraların tamamına hüzün hakim olurken şair bir arayış içerisinde bulur kendini, artık sokaklarında tanıdık simalar yerine yabancılara rastlıyor olmanın verdiği derin yara şairin gül ve diken örneğiyle bütünleşir. Son mısrada karşımıza çıkan baykuş örneği Türk kültüründe baykuş ötmesinin uğursuzluk olarak addedilmesinden yola çıkarak kuşu bir sembol olarak kullanması şehirdeki buhranlı havayı anlatmaya yetmiştir. Şiirin devamında şair Üsküb'ün eski güzel hallerini hayalinde tasavvur edercesine betimlemeye başlar:

...

"Üsküb o güzel gül ü çimen, meyve diyarı
Kuş cenneti âhenk yuvası dâr-ı mesârı
En tatlı ve hoş nağmelerin zemzeme-zârı
Coşmuş nice bin zevk u safâ bâğ-ı bahârı

Süslendi düzeldi daha çok sûreti şimdi
Arttı daha çok hüsnü bütün şöhreti şimdi
Yıldızlı ve mehtablı yüce ufka rekâbet
Eyler şu elektrikli yaman zîneti şimdi"

Bu dizelerle adeta neşeli bir hâle bürünen şair ümitsizliği bir kenara bırakıp kendini Üsküp temaşasına bırakırken birden irkilerek tekrar gerçeğe döner ve şu dizelerle devam eder şiirine:

...

"Lâkin o zaman koptu içimden bu hitabe
Ağyara mı bu kadar zînet a kahpe
Gülşen dahi, rûşen dahi olsan nazarımda
En şanlı sarayın görünür köhpe harâbe

Yâr olmaz ise hiç nemelâzım şu diyârı

Eş dost yok ise neyleyeyim bâğ u hezârı

Her bahçesi arz etmede bir kanlı mezârı

Bir yaslı hazân görmedeyim şimdi bahârı"

...

Rumeli kültür havzasının makus talihinde Üsküb'e düşen gölge şairi o denli etkilemiştir ki Osmanlı'nın çekilmesiyle Türkiye'ye doğru başlayan göç hareketi şehirde hız kazanırken şairin eşinden dostundan uzak kalacağı düşüncesi şehri kaplayan bahar havasının yerine hazana bir geçiş olarak belirir. Şehirleri şehir yapan en önemli unsur hiç şüphesiz ki oradaki yaşanmışlıklardır. Üsküp bu bakımdan değerlendirildiğinde içinde barındırdığı birçok ilim merkeziyle zamanın gözde mekanı olarak birçok âlim için cazibe merkezi olurken, şehrin maneviyatını çoğaltan bu ilmî çalışmalar derin kültürün de oluşmasında önemli bir faktördür. Şair aslında şiirin arka planında Üsküp'te bir zaman hüküm sürmüş bu geleneksel Türk-Müslüman kimliğine düşecek gölgelerden korkar. Sultan Bayazid'tan miras kalan bu şehire sahip çıkamamaktan şu dizelerle yakınır:

"Ey Yıldırım'ın bizlere andacı Üsküb

Çıktın elimizden bu kader pek acı Üsküb

Sen kimlere kaldın bugün eyvah yanarım ben

Haclende domuzlar güveyi ey cici Üsküb

...

Ey şah-ı şehidin bize yâdı özel Üsküb

Arzıyla semâsıyla sevimli güzel Üsküb

Çıktın ebediyyen elimizden ne hazîndir

Hattâ bunu anmak bile lütf-ı ezel Üsküb"

Burada şairin *"Çıktın ebediyyen elimizden ne hazîndir"* mısrası oldukça hüzünlüdür. Mehmet Âkif'in *"Hakkın Sesleri"* isimli kitabında kaleme aldığı şiirindeki benzer ifadeleri

kullanan şair *"Dedemin sürdüğü can ektiği toprak gitti/ Öyle bir gitti ki bir daha gelmez ebedi"*[26] mısrasını hatırlatırken toprakların artık ebediyyen geri alınamayacağı konusunda iki şairin de hemfikir olduğu görülür. Aslında Fettah Efendi bu dizelerle içinde yaşadığı büyük hüznü anlatırken okuyucuda da derin bir düşünce ve tarih bilincine kapı aralar. Şiirde ümitsizliğin yanında üstüne yüklendiği bir davaya sahip çıkamayışının nâlesi ve atalarına karşı duyduğu mahçubiyeti vurgularken okuyucunun rahatını bozarcasına suçu üstlenir:

"Yok sende kabâhat yine her suç bize â'id
Yağmurlu yazın karlı kışın hüznüne şâhid
Hiç annesini bir oğul ağyara verir mi
Verdik bize lâyık bu mesâ'ib bu şedâ'id"

Fettah Efendinin bu şiirinde *"Hiç annesini bir oğul ağyara verir mi"* dizesi aklımıza Yahya Kemal'in *"Kaybolan Şehir"* şiirindeki: *"Ben girmeden hayatı şafaklandıran çağa / Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa."* dizelerini getirir. Fettah Efendi'nin bu dizelerle Yahya Kemal'e sitem etmiş olması muhtemeldir. Bir bakıma şairi annesini gömdüğü toprakları ağyara bırakmakla suçlarken kapalı bir dille kendisini bu felaketlere ve musibetlere layık görür.

Fettah Efendi şiirlerinin çoğunda çileli hayatının bir sonucu olarak düştüğü ümitsizlik hâlini mısralara dökerken umut ile umutsuzluğu bir arada yaşatır. O, milletinin önünde bir müderris olarak durduğunun bilinciyle kimi zaman gençlere yol göstermek amacıyla hüznünden sıyrılır ve tam bir kararlılıkla adeta yeni nesillere nasihatlar verirken, kimi zaman da hüzünlü hâlinden kendini alıkoyamaz ve öfke ile karışık bir umutsuzluğa bürünür.

Fettah Efendi yaşadığı yıllar itibariyle incelendiğinde Balkan Savaşları ve I. ile II. Dünya savaşlarının buhranlı yıllarını içine alan yıllar olduğu görülür. Bu buhranlı geçiş döneminde halk oldukça derinden etkilenirken şehrin önder şahsiyetlerinin oldukça güç durumda kalmış olması muhtemeldir. İşte bu zorlu dönemde Fettah Efendi Tük-Müslüman kimliğine verilebilecek en ufak zararlardan taviz vermemek için güçlü tutumlar sergilemiş ve bu da dönemin siyasi rejimi

[26] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri*, Türkbilig, 2011, s:183- 206.

tarafından "tehlikeli" olarak addedilmesine sebep olmuştur. Özellikle Meddah Medresesi ve oradan yetişmiş alimler Üsküp'te bir ekol oluşturmuşlardır. Osmanlı sonrasında bu sancağı devralmış olan en önemli şahsiyetler bu medreseden çıkmıştır denebilir.

2.2. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Üsküp Coğrafyası

Üsküp coğrafi konum itibariyle Makedonya bölgesinin kuzeyinde, Belgrad ile Atina'nın arasında ve Kosova'ya yakınlığı dolayısıyla Balkanların merkezi konumundadır. Şehirleri şehir yapan en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz ki o şehrin önemli mekanlarıdır. Mekanlarla bütünleşen yaşanmışlıklar tarih sahnesinde önümüze önemli detaylarla çıkar.

Yahya Kemal'in "*Üsküp ki Şar dağında devamıydı Bursa'nın"* dizeleriyle anlattığı Üsküp'ü Bursa'ya benzetmesi aslında coğrafi yapı itibariyle benzerlik taşımalarının yanında iki şehrin de Yıldırım Beyazıt Han'ın yadigârı olmasıdır. Şair aslında bu benzetmeyi yaparken sadece bu iki şehri değil Rumeli'nin ve Anadolu'nun da onun nezdinde bir olduğunu gösterir. Buna göre hatıralarında "Balkan'a Seyahat" adı altında kaleme aldığı bölümde okuyucuya bu dizeleri sunar:

"Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. Vakıa Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lakin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diayarbekirli Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu?"[27]

Bu millî duyuş tarzı, tarihe baktığımızda millî şair olarak nitelendirdiğimiz Yahya Kemal, Necip Fazıl ve Mehmet Âkif gibi şairlerle birlikte manevi öğrencileri olarak addettiğimiz Fettah Efendi'de de aynı şekilde karşımıza çıkar. Onlar için vatan sadece sınırlarla çevrili bir mekanda değil tevhit zemininde birlik ve beraberlik ile geniş bir coğrafyaya yayılır. Yani aslında Bursa'yı, İstanbul'u anlamak demek Üsküp'ü, Kalkandelen'i, Gostivar'ı anlamaktır bir bakıma.

[27] Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım,* s.146.

Kuzey Makedonya'nın en önemli doğal zenginliklerinden olan Gostivar şehrinin Vrutok köyünden doğup Üsküp'e gelen Vardar nehri, özellikle Üsküp'te mânâ iklimiyle tanışarak onunla derinleşmiştir. Tabiri caiz ise, Vardar'sız bir Üsküp, Üsküp'süz bir Vardar düşünülemez. Vardar tarih sahnesinde kim bilir kaç sevince, kaç hüzne ve de kaç sevdaya şahit olurken, Üsküp'e gelerek şehri ikiye bölerek Fettah Efendi şiirlerinde de önemli bir mânâya ulaşır ve bir sırdaş olarak çıkar karşımıza.

"Hangi dağdan coşarsın dağı taşı aşarsın
Mecnun gibi koşarsın diyâr diyâr taşarsın
Geldiğin hangi diyâr gittiğin hangi mezar
Yoksa yorulmaz mısın suyu köpüklü Vardar

Hangi dağın kalbinden dökülen gözyaşısın
Benim de gözyaşımın mutlaka yoldaşısın
Gizli gizli fısıldar seyr ü sevdâ başısın
Haykır benim derdimi suları sesli Vardar" [28]

Tam otuzbeş dörtlükten oluşan "Vardar" şiiri aslında Fettah Efendi'nin kaleminden çıkmasının dışında Kuzey Makedonya'nın en önemli nehri olan Vardar için yazılmış en kapsamlı şiir olmasıyla da büyük önem taşır. Şair Vardar'ın sularını tıpkı Mecnun gibi aklını yitirmiş bir şekilde dağdan dağa coşarak koştuğunu vurgularken suları aynı zamanda gözyaşlarına benzetir. O sular yitirilmiş bir vatan için çağlarken Fettah Efendi'nin çığlıklarına karışır adeta. Şiirin devamında nehrin doğal güzelliklerinden bahseden şair şu şekilde devam eder:

"Cennetler de ırmaksız güzel olmaz diyor Rab
Orman bağçe ırmağı olmayınca hep harâb

[28] Abdülfettah Rauf, *Vardar*, Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdulla, İDEFE Yayınları, Üsküp, 2022, s.13.

Hayat senden alıyor çimen çiçekli türâb
Her hayatın kaynağı suları feyyâz Vardar"

Her ne kadar şiirde yer yer doğal güzelliklerden bahsetmişse de, şiirin tamamına baktığımızda bu mutlu hava yine kendini hüzne ve gözyaşına bırakmıştır. Bu da aslında insanın duygu ve düşünce dünyasında var olan fikirlerinden uzaklaşamamasının açık bir örneği sayılabilir. Elma ağacının dibinde nasıl ki elmadan başka bir meyve görmek imkansız ise, Fettah Efendi şiirlerinde de vatanî acılarından çok uzak bir çerçeve çizmesi imkansızdır diyebiliriz. Fakat Fettah Efendi'yi asıl önemli kılan özelliklerin başında sadece ağlayıp sızlayan ve vatanına ağıtlar yakan bir duruş sergilememiş olmasıdır. O tam anlamıyla "Fikir çilesi çeken" bir aydın görünümü çizmektedir. Hayatına baktığımızda o fikirleri uğruna taviz vermeden çekilebilecek en büyük cezaları çekmiş ama yine de boyun eğmemiştir. Buna mukabil bu çileleri çekmeye güç yetiremeyen ve Türkiye'yi bir kurtuluş kapısı olarak görüp oraya göç edenlere karşı her zaman olumsuz tavır takındığını da şiirlerinde sert bir dille belirtmiştir:

"Vefâlı ataların vefâsız evlâdları
Hicret diye kaçıyor şimdi geçti eski tadları
Beş yüz yılın tarihi battı batsın adları
Şimdi sana bakmıyor ağyâra kalan Vardar

Yine kendi ağzınla mersiyeni okursun
Hicrân figânlarıyla âteş gömlek dokursun
Herkes kaçıp gidiyor kalmadı kim ne sorsun
Derdi derdime uygun kimsesiz garîb Vardar"

Her tarihî olay gerçekleştiği dönemin durumu çerçevesinde değerlendirildiğinde asıl mânâsına ulaşır. 1912 sonrası tarihe baktığımızda gerek Balkan savaşları ve gerekse ardından gelen Birinci ve İkinci dünya savaşları sadece Balkanlarda yaşayan insanlar için değil de bütün

insanlık için buhranlı ve bir o kadar da hazin yıllar olduğu ortadadır. İşte bu noktadan bakıldığında o neslin yaralı ve melankolik bir nesil olması kaçınılmaz olmuştur. Fettah Efendi'nin de dönemin aydını olarak halkı kalmaya yönlendirmesi aslında vatanına karşı olan hassasiyetinin bir serzenişidir diyebiliriz ama özellikle devletin aydın kesime karşı gerçekleştirdiği ağır eziyetler bir bakıma "Gitmek mi zor, kalmak mı?" sorusunu da beraberinde getirmektedir. O o günkü hâliyle vatanını kurtarma çabasından dolayı hissettiği durum itibariyle haklı bir isyandadır denebilir lakin çekilen acılar ve buhranlı hava her insanın kaldırabileceği türden bir yük olmamasından dolayı gidenlere de ağır bir yük yüklememek gerektiği kanısındayız.

Tarih sahnesinde binlerce olaya şahitlik etmiş olan Vardar, Fettah Efendi'nin anlatımıyla o günlerin özlemiyle ağlarken şiirin devamında şöyle anılır:

"Beş yüz yılın bahârı beş yüz yılın hazânı
Beş yüz yılın tekbîri beş yüz yılın ezânı
Beş asırlık sevdâyı beş asırlık ahzânı
Yâdında çağlar Vardar sesiyle ağlar Vardar
...
Osmanlı orduları tûfân gibi akarken
Yıldırım'ın hızından yıldırımlar çıkarken
Kılıçların darbesi şimşekleri çakarken
Su değil aşk u îmân alevi saçan Vardar

Bir ümmetin murâdı iki Murâd'ı gördün
Koca târîhi bölen Fâtih'lere yüz sürdün
Bulutların renginden zafer taçları ördün
Pembe al lem'alarla suları süslü Vardar"

Bir bakıma Vardar bu şiirde şehrin en yaşlı bilgesi konumundadır. Fettah Efendi Vardar'ın manevi ikliminde yanına oturmuş sularının çağlamasından Vardar'ın anlattıklarını dizelere döker adeta. Beşyüz yıllık ezanları, tekbirleri ve ardından gelen hüzünleri şiirsel bir dille okuyucuya aktarırken, Osmanlı ordularının yıldırım gibi şehri kuşatmalarına şahit olan Vardar o günlerin heyecanını yaşlı gözlerle yâd eder.

"Bir ümmetin murâdı iki Murâd'ı gördün" dizesindeki iki Murad iki ayrı anlam taşımaktadır. Bunlardan biri Balkanlarda yaptığı önemli fetihlerle bilinen Sultan I. Murâd Hüdavendigar'dır. İkinci murâd ta sözlük anlamı olarak "murâda ermek" deyiminden yola çıkarak fethi görmüş olması ile ümmetin dileğinin kabul oluşuna şahitlik etmesini aynı sesli iki kelimeden yola çıkarak şiirsel bir dille dile getirir.

Abdülfettah Rauf, Yahya Kemal ve Mehmet Âkif gibi şairlerin şiirleri aslında başlı başına tarihe kaynaklık etmeleri açısından da büyük önem arz etmektedirler. Osmanlı sonrası Kuzey Makedonya Türk edebiyatına baktığımızda bu misyonu en iyi şekilde yerine getirmiş tek şair Abdülfettah Rauf'tur diyebiliriz. Bu şiirlerin nesillere olabildiğince fazla okutulması eskide yaşanmış olan bu acıların bir daha gerçekleşmemesi ve bu şuurun oluşması için elzemdir. Rumeli'nin kaybı da fethi de bu bağlamda edebiyatta çok işlenmiş konulardır lakin kaybının fethine göre daha çok işlenmesinin en önemli nedeni bu durumun Türk halkını derinden etkilemesinden ileri gelir. Sadece şiirle kısıtlı kalmayıp diğer türlerde de bu derin hüznün etkisi vardır. Bu bağlamda Fettah Efendi'nin bu şiirleri tarihî kaynaklar olarak elimizdeki en değerli metinlerdendir.

Şiirin tamamında kaydedilen hüzünlü hava son kıtalarda artık kendini umutsuzluğa bırakır. Şiirde halk ümitsizdir ve bu ümitsizlik kanlı yaşlarla Vardar'a dökülürken onun suyunun daha da hızlı akmasına neden olur.

"Şimdi kan gibi kızıl mağriblerin alını
Bağrı yanık ümîdsiz milletimin hâlini
Gözlerinden dökülen kanlı yaş eşkâlini
Gurûblarda resmeden suları dil-hûn Vardar

Kavmim gibi ummanda suları nâ-bûd olan
Akın akın kaçarak meçhûl içine dalan
Bizim gibi nihâyet yurdunda garîb kalan
Kalbim gibi suları hicrânla inler Vardar

İnle durma derdini bu sonsuz derdime kat
Kalbden kopan âhları senin âhında yaşat
Gurbet ü hicrânla sen ben gibi ağla ağlat
Yerde yoksa atalar göklerde dinler Vardar

Ummânları çayları var gitsin dergâhına
Kalbimizin kalbinin sırrını ver âhına
Yalvaralım yalvarın o büyük Allâh'ına
Suları hazîn hazîn inleyen garîb Vardar"[29]

Burada artık şair Bilge Vardar'ın ona anlattıklarını dinledikten sonra kendi içindeki duyguların da aynı şekilde olduğunu dile getirirken bir bakıma Vardar ile dertleşir. Fettah Efendi ve Vardar yurtlarında garîb kalmış iki derttaştır. Vardar kulak verenlere derdini çağlayarak anlatırken, Fettah Efendi kalemiyle bu derdi resmeder adeta. Derttaşına inle derken aslında kendi kalbindeki hicranla o da inler, kendi gözyaşları gibi Vardar'a da ağla derken bu iki garîbin serzenişlerinin öte dünyaya göçmüş ataları tarafından dinlendiğinden emindir.

Vardar, Fettah Efendi şiirlerinde sadece bu hüzünlü havayla anılmamaktadır, elbette her güzün bir baharı olduğu gibi bahar mevsiminin canlılığı Vardar kenarında Fettah Efendi'ye de coşku vermiştir. Bunun en önemli örneği "Nerez'de Vardar Karşısında Bahar" isimli şiiridir. Nerez Üsküp'te çoğunlukla Türk-Müslüman halkın yaşadığı bir yerleşim yeridir. Şiirin yazıldığı tarihe bakıldığında (25 Nisan 1959) bu tarihin Fettah Efendi'nin hapisten çıktıktan sonraki bir

[29] Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s.21.

tarih olduğu görülmektedir. Şair zaten şiirine mecazi bir dille "Zindâna dönüp rûhlara gelmişti cihân dar" mısrasıyla başlayarak hem kendisinin zindandan çıkışını hem de doğanın kış zindanından kurtuluşunu şiirsel bir dille dile getirir.

"Zindâna dönüp rûhlara gelmişti cihân dar
Hasret ile koştum sana geldim ulu Vardar
Rûhum gibi her şey kuru, çıplaktı bütün kış
Feyziyle bahârın savuşup gitti bugün kış"

Zindanda geçirdiği günleri tıpkı kış aylarında doğanın çıplak kalışıyla betimleyen şair baharın gelmesiyle kendisinde de umut kıvılcımlarının belirdiğini anlatır. Doğa olayları şiirlerin en önemli temalarındandır. Üsküp şehrinin vazgeçilmez unsuru olan Vardar bu şiirde karşımıza diğer şiirlerin aksinde baharın canlanmasıyla mutlu bir tabloda belirmektedir. "Vardar" şiirinde nehrin çağlamasını nâlelere benzeten şair "Nerez'de Vardar Karşısında Bahâr" şiirinde artık bu çağlamaların nâle değil alkış sesi olduğunu söyler. Aslında bu iki şiirin yazılış tarihlerine baktığımızda "Vardar" şiiri 1956 yılında, "Nerez'de Vardar Karşısında Bahâr" şiiri de 1959 yılında yazmış olması şairin iç dünyasının ne gibi değişimlere uğradığının önemli bir örneğidir diyebiliriz. 1959 yılına gelindiğinde Fettah Efendi'nin de artık çileli yılların geride bıraktığı yıllardır, şair bu baharla birlikte gönlündeki kışlara da son vermeye başladığını düşündürmektedir. Lakin "Nerez'de Vardar Karşısında Bahâr" şiirinden tam bir ay sonra kaleme aldığı "Nerez'de Akşamüstü Vardar'a Karşı" şiirinde tekrar büründüğü hüzünlü hal aslında şiirde çizdiği bu mutlu tablonun sadece bir bahar sarhoşluğundan ileri geldiğinin bariz bir örneğidir diyebiliriz.

"Alkış sesidir! Sanma bunu nâle ü zârı
Vardar bile alkışlamada fasl-ı bahârı
Pür-aşk u emel kalmadı bak sanki karârı
Mecnûn gibi mechûllere gör olmada câri

Rüzgâr eserek naklediyor bûy-ı cinânı
Cennet ile tebşîr ediyor sanki cihânı
İ'lân ediyor rûh-ı zemînde heyecânı
Canlatmadadır ye'se düşen her ölü cânı"[30]

Şiirde rüzgarın esmesiyle dünyaya bir cennet kokusu yayıldığını söyleyen şair, baharın sanki dünyayı cennetle müjdelediğini, toprağa heyecanını getirdiğini savunurken bu canlılığın ümitsizliğe düşmüş her ölü cana can kattığını söyler. Buradan da anlaşıldığı gibi Vardar kenarında bahar Fettah Efendi gibi mahzun bir şaire bile neşe ve umut bahşetmiştir. Şiirin devamında kuşlardan dem vuran şair göklerde onların yokluğunu hisseder.

"Bir eksiği var, kuşları yok meşcerenin bak
Bîkes gibi orman kalıyor böyle muhakkak
Ey ebr-i bahâr! Arz-ı selâm eyle tuyûra
Gelsin hele artık bu güzel arz-ı sürûra

Bir arz-ı bahâr olduğunu onlara söyle
Bin nâz u niyâz eylemesin yurduma böyle
Artık burada bitti çimen, açtı çiçekler
Süslendi bu zevk âlemi, tek onları bekler"

Şair bulutlardan kuşlara haber götürmelerini ister. Vatanında artık çimenler açmış, doğa çiçeklerine kavuşmuştur. Bu mutlu bahar tablosunun tek eksiği göklerin süsü kuşlardır. Buradan da açıkça görüleceği üzere Fettah Efendi bu şiirde bilinen karamsar ruh halinden çok farklı bir görüntüde çıkar karşımıza. Vatanında açan çiçekler, yeşillenen çimenler onun geleceğe dair umutlarını da yeşertmiş ölü cânına can katmıştır.

[30] Abdülfettah Rauf, *Vardar*, s.91.

Fettah Efendi'nin Nerez bölgesi ve Vardar ile ilgili kaleme aldığı bir başka şiir de *"Nerez'de Akşamüstü Vardar'a Karşı"* şiiridir. Defterlerinden aldığı notlara bakıldığında bu şiiri *"Nerez'de Vardar Karşısında Bahâr"* (25 Nisan 1959) şiirinden tam bir ay sonra (24 Mayıs 1959) kaleme aldığını söylemek mümkündür lakin şair bir önceki şiirin aksine bu şiirde tekrar umutsuz bir tabloyla karşımıza çıkar. İlk şiirinde baharın verdiği hoşnutluk neticesinde biraz olsun umutla iç içe olduğunu gördüğümüz şair bu şiirde tekrar karamsar bir havaya bürünür.

"Hatta o şebâbımdaki ömrüm bile hiçti
Gönlüm bu hayâtın yalnız zehrini içti
Hasta, sarı ufkunda batan hasta güneşten
Teptirdiği renkler gibi bir lahzâda geçti

Dil ma'bedi çökmüşse de mihrâbı kalaydı
Aşkın güneşi batsa da mehtâbı kalaydı
Beyhûdedir eyvâh, o da çökmüş bu da batmış
Sönmüş o şebâbın bana bir tâbı kalaydı

Ömrümde ne coşkunca hevesler beni sardı
Bir olmayacak zevk ü emel âlemi vardı
Bir fecrini hiç görmeden eyvâh şu hayâtım
En sonra da ye' akşamına girdi karardı"[31]

Gençliğinin geçip gittiğini anlatarak şiire başlayan şair bütün ömrünü hayatın zehirlerini içerek geçirdiğinden yakınır. Hayata bir bakıma hasta ve sisli gözlerle bakan şair güneşin sarı rengini bile hastalığa benzetir. Ömrünü coşkulu heveslerle geçiren şair güneşin fecrini görmeyen hayatının sonunda, işte burada yine bir ye's akşamıyla karşımıza çıkmaktadır.

[31] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdulla, İDEFE Yayınları, Üsküp, 2021, s.37.

Üsküp çevrelerinde Fettah Efendi'nin vakit geçirdiği bir diğer önemli yer de başşehrin Islâhhane Parkı'dır. Şehrin merkezinde yeşil ağaçlar, çimler ve Vardar'ın uzanan bir koluyla cennetten bir parça gibi olan ıslâhhâne parkı, şairin ilham aldığı önemli mekanlardan olmuştur. Bir mayıs akşamı kaleme aldığı "Üsküp'ün Islâhhâne Parkında" şiirinde şair doğadan manzaraları kalemine taşır. Güneşin ışığını, ulu ağaçları ve bülbülleri konu alan bu şiirde şair gönlünün de bu güzellikler karşısında raksa girdiğini söyler. Kitabında bu şiirin geçtiği sayfada Fettah Efendi'nin bu şiiri 1959 tarihli 437. Sayılı "Nîn" gazetesinde bir şiiri okuduktan sonra kaleme aldığı dip not olarak belirtilmiştir. Fettah Efendi şiirin genelinde okuyucuya çeşitli doğa manzaralarından akisler betimlerken son kıtada açıkça bir şaire ithafen söylediği mısraların Nazım Hikmet'e ait olan "*Güneşi İçenlerin Türküsü"* isimli şiirine karşı söylediği muhtemeldir. Nazım Hikmet şiirinde "*Ben de içtim toprak çanaklarda güneş*i" mısralarıyla güneşi bir tabağa koyup içtiğini söylerken Nazım Hikmet'in Sosyalist düşüncelerine karşı takındığı tavır dolayısıyla Fettah Efendi de ona karşı olarak şu dizeleri kaleme alır:

"Güneşi konserveye soksun zaman şâ'iri
İhtişâmdan ne anlar şu kaltaban şâ'iri
Ben güneşi göğünde sever, ister, süzerim
Kutularda düşünsün o şarlatan şâ'iri"

Balkan coğrafyasının Osmanlı idaresinden çıkmasıyla başlayan ayrılma süreci, siyasi açıdan hızlı bir şekilde gelişmiş olsa da kültürel ve manevi mânâda günümüze kadar ulaşmış ve hala güçlü bir bağın var olduğu açıkça görülmektedir. O dönemde de özellikle aydın kesimin birbirini takip etmiş olması Fettah Efendi'nin birçok şaire şiirlerinde hususen yer vermiş olması veya yeri geldiğinde yermiş olması da Fettah Efendi'nin gündemi takip eden tam bir aydın imajı çizdiğinin göstergesidir.

III. BÖLÜM

3. FETTAH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE BALKANLAR

3.1. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Balkan Tarihi ve Kültürü

Kalemim kalbime batsın da hamâset yazsın
Dedemin gözleri ahfâda nigehbân kalsın
Kim bilirdi bu vatandaki vatandaş kalmaz
Kim umardı bu vatan böylece vîrân kalsın[32]

Balkan coğrafyası Türk kimliğinin yayıldığı ve kök saldığı en önemli coğrafyaların başında gelmektedir. Beş yüz yıllık varoluştan sonra Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren Rumeli'de bazı toprakları kaybetmesi halkı mutlak bir hüzne sürüklemiştir. Bu hüzünlü havanın gelecek nesillere de aktarılmış olması, burada zor şartlar altında da olsa yaşamını sürdürmüş olan ailelerin hep vatan hasreti ile büyümesini ve sahibi oldukları topraklarda ötekileştirilmeleri özellikle geçiş dönemindeki halkı belirsizliğe sürüklemiştir. Gitmek ile kalmak arasında seçim yapmak belki günümüz itibariyle basit bir seçim gibi görünse de aslında yangını yaşayanlar ile seyredenler arasındaki büyük farkın tam da kendisidir. Bu doğrultuda özellikle dönemin alimleri bu yangını seyretmeye mecbur kaldıklarından dolayı feryatlarını sadece yazılarıyla dile getirmenin çaresizliği içinde bu manzaranın şahidi olmuşlardır. Bu acı manzaraların ve yangınların tam ortasında tabiri caiz ise tek başına elleriyle nesline âb-ı hayat sunmaya çalışan Fettah Efendi, durumun vahametinin yanında acizliğinin de farkındadır. "*Yine Vatan İçin"* isimli şiirinde feryadını dile getiren şair şu mısraları kaleme alır:

İstiyordum ki cânımdan kopacak cân kalsın
Toprağımda damarımdan azacak kan kalsın

[32] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.11.

İstiyordum bu vatanda benim ağzımdan da
Doğacak neslime bir nefha-i îmân kalsın

İstiyordum bu ufuklarda da imânımdan
Şanlı tarihime bir fıkra-i vicdân kalsın
Nâm u şânıyla bütün dîn ü kemâlatıyla
Neslime kim bakacak olsa hayrân kalsın[33]

Bu mısralarla Fettah Efendi yapılan eziyetler ve getirilen yasaklardan dolayı hayatında gâye edindiği eğitim yuvasından uzak bırakılmasından dolayı duyduğu büyük hüznünü haykırmaktadır. Onun hayali Medrese çerçevesi içerisinde Üsküp'te yeni bir ekol oluşturup arkasında "*Nâm u şânıyla bütün dîn ü kemâlatıyla*" dindar ve eğitimli bir nesil bırakmaktır. Ellerinden kayıp giden vatan topraklarının getirdiği hüznün yanında ayrıca o bir ilim adamı olarak nesline sahip çıkmayı hedeflerken tam da bu noktada rejimin, halkı bu denli etkileyen Fettah Efendi'nin bu ilkesini gerçekleştirmesine izin vermemesi kaçınılmaz olur.

Şiirin devamında şair "*Kim bilirdi bu vatanda ki vatandaş kalmaz / Kim umardı bu vatan böyle viran kalsın"* dizeleriyle ihtişamı ve gücüyle var olmuş olan Osmanlı Medeniyeti'nin bir gün bu duruma düşeceğinin kimse tarafından tahmin edilemeyecek imkansız bir durum olduğunu vurgular. Malesef ki durum gerçektir ve onun deyimiyle "*Bağı virane vü bülbülleri baykuşlar olup*" bir zamanlar bülbül öten bağlarının viraneye dönüşmesi onu derin bir hüzne boğar.

Bir milletin yaşadığı fetihlerin ve sevinçlerin olduğu gibi hüzünlerinin de edebiyatına canlı bir şekilde yansıdığı bilinmektedir. Özellikle konu şiir olunca sevincin yanı sıra hüzün de önemli bir yere sahiptir. Çünkü hüzün aslında bir şairi şair yapan en önemli özelliklerdendir. Bir bakıma şair olmak demek duygusal mânâda derinleşebilen insan demektir. Türk şiirine baktığımızda Rumeli'nin kaybının aslında fethinden çok daha fazla konu edildiği gerçeği, şiirin duygusal mânâda hüzünle birleşerek ortaya çıkmasıyla doğru orantılıdır. *"Şairin şairliği hüznünden belli olur"* deyimi işte burada karşımıza Fettah Efendi örneğiyle de aynı şekilde

[33] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.11.

çıkar. Bu açıdan değerlendirildiğinde belki de Fettah Efendi'nin bu denli önemli bir şair olması döneminde yaşanan acılardan duyduğu derin ızdırabın bir neticesi olmuştur.

Rumeli o dönemde coğrafi olarak Osmanlı idaresinden kopmuş olsa da kültür mefhumu kağıt üstünde yapılan anlaşmalarla çözülebilecek ve koparılabilecek bir mefhum olmadığından, Rumeli topraklarında Müslüman-Türk kültürünün günümüze kadar yaşatıldığı açıkça görülmektedir. Rumeli aslında günümüzdeki gibi ayrı bir coğrafya değil bir bütün olan Osmanlı'nın parçasıdır. Müslüman-Türk kültürüyle yetişmiş önemli aydınlardan biri olan Samiha Ayverdi de Rumeli hakkında şu dizeleri kaleme almıştır:

"Öyle ki Boğaziçi ile Tuna'nın yekvücut olan sularının esrarı çok kimseye kapalıdır. Böylece de bir araya gelerek el ele aktıklarını el âlem görüp bilmese dahi bilenin basar-ı basiretini nasıl görmezlikten geliriz?"[34]

Rumeli'nin kopuşundan çok fazla etkilenen aydınlardan olan Ayverdi, bu duruma kayıtsız kalmadığını, İstanbul ile Rumeli'yi bir tutarak bu kültür bağının korunmasındaki önemli görevi üstlenip halka ve gelecek nesillere bunu unutturmamak adına çalıştığı, yazdığı dizelerden de açıkça görülmektedir. Bu kopuştan etkilenerek yangına tanık olan birçok millî yazar şiirlerinde bu konuyu işleyerek kimi zaman isyanla ve kimi zaman birilerini suçlayarak duygularını dile getirmişlerdir. Bu şairlerden biri olan Aka Gündüz'de "Bozgun" isimli şiirinde Rumeli'nin tutuşmasıyla başlayan ayrılık yıllarını "*Ağla gözüm ağla"* nidalarıyla anlatır:

"*Rumeli tutuştu, vatan dağıldı*
-Türk kuzularına altın ağıldı -
Can memelerinden kanlar sağıldı
Kucağını açıp saran nerede?
Ertuğrul'un oğlu Osman nerede?
Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Goncasız bülbüle figan yaraşır!"[35]

[34] Mehmet Samsakçı, "İstanbul'la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü Sâmiha Ayverdi", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi,* VII, (2018), s.123-135.

Aka Gündüz bu dizelerle isyanını Türk halkına yönelterek vatana sahip çıkmadıklarından yakınmıştır. Bir zamanlar Osmanlı'nın kucakladığı bu toprakların torunları tarafından sahip çıkılmayışı onu derin bir hüzne boğmuştur. Aynı duyguları Fettah Efendi'nin *"Bir bakın san'at u irfânda cihâna üstâd/ Kahrâman cedlerimin hamle-i şahânesine/ Bir de baksan köle ruhlu bugünün nesline âh/ Neye takdîr edeceksin bakacaksın nesine?* [36] dizelerinde dile getirdiği ceddinin ilim, irfan ve kahramanlıkta cihana hükmetmelerinin yanında o günkü neslin topraklarına sahip çıkamadıklarını kızgın bir dille dile getirdiği görülür.

Fettah Efendi'nin vatan temalı şiirlerinde öfke, sitem, merhamet, lânet, isyan ve kimi zaman da umut duyguları bir arada işlenmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un İstiklal Marşı'nda şiire başlarken kullandığı "Korkma!" ifadesi, Fettah Efendi'nin de manevi hocası Ersoy'dan etkilenerek yazdığı *"Korkma! Ey Millet-i Mazlûme"* şiirinde halkı ümitsizlik girdabından çıkarıp adeta silkelendirme amacı güder. Şiirin devamında Mehmet Âkif'in *"Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın /Kim bilir, belki yarın belki yarından da yakın"* mısralarında Allah'ın müslüman Türkler'e olan vaadi ve bu müjdenin bir gün gerçekleşeceği, Müslüman-Türk'ün bütün varlığı ile Allah'tan ümitvar olduğu düşüncesi Fettah Efendi'de şöyle yankı bulur:

Bakarım göklere de Hâlık'ımı yâd ederim
Arz-ı hâl eyleyerek derd ile feryâd ederim

Kimsesiz ağlayarak sızlayarak derdlerime
Parlayan ay ile yıldızları işhâd ederim
(...)
Korkma ey millet-i mazlûme bugün hâlinden
Koşup imdâd ile müstakbelini dâd ederim [37]

[35] Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi* (1911-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2012.
[36] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.13.
[37] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.14.

Fettah Efendi bu dizelerle bütün ümidini Hâlık'ına bağladığından söz eder. Kimsesiz gecelerde o feryâdının giryesini Allah'a anlatır ve bu hüzünlü hallerine hilal ve yıldızı şahit tutar. İmanlı bir kalp ile bağlandığı yaratıcının adâletinin er ya da geç vukû bulacağından emin olan şair bu yüzden halkına "*Korkma ey millet-i mazlûme bugün hâlinden"* dizesiyle seslenerek tıpkı Âkif gibi onları da ümitvâr olmaya davet eder.

Fettah Efendi Rumeli'de doğarak bu topraklarda yetişen bir geçiş dönemi aydını olarak halkın belirsizlikler içerisinde olduğu bu zorlu dönemde, vatan gençlerine ulaşamamanın verdiği hüzünle kendini yazarak ifade etmiş ve kim bilir hapishanede geçirdiği yıllarda da hayata sırf yazdığı şiirlerle bir nebze olsun tutunabilmişti. Onun hayal ettiği ümmet bilinci hiç şüphesiz sadece doğup büyüdüğü Rumeli topraklarıyla sınırlı olmayıp bütün bir İslam coğrafyasını kapsayan geniş bir alana hitab eder. *"Vatan Gençlerine"* ismiyle kaleme aldığı şiirinde gençleri hayalini kurduğu ümmet bilinciyle İslam'a davet ederken, bu yolda ilmin ve çalışkanlığın ne denli önemli olduğunu şu dizelerle vurgular:

Gençler, geliniz bir arada sa'y edelim biz
Aksâ-yı terakkiye muzaffer gidelim biz

Gençler! Geliniz azmedelim nûr-ı hayâta
Lâkin bu zafer bağlı, bilin azm ü sebâta [38]

Bu dizelerle vatan gençlerine adeta bir *"kurtuluş reçetesi"* sunan şair, ikinci mısrada kullandığı *"Aksâ-yı terakki"* terkibini iki ayrı anlamda kullanarak gençleri çalışmakla mutlak bir zafere davet ederken, aynı zamanda Mescid-i Aksâ'da muzaffer olma ilkesinin de ancak azim ve sebât(kararlılık) ile mümkün olacağından söz eder. Mehmet Âkif de benzer bir şekilde Vatan gençlerine çalışmayı ve kararlı olmayı *"Hüsrana rızâ verme… Çalış… Azmi bırakma;/ Kendin*

[38] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.15.

yanacaksan bile, evlâdını yakma!" diyerek kendi nesillerinin yaşadıkları acıları gelecek nesillerin yaşamamasını ister, halka çalışmayı telkin eder.[39]

Şiirin devamında *"İnsana felaket getirir kahvede el'ab/ İnsana sa'âdet getirir mescid ü mihrâb"* dizelerinde ise boş lakırdıların insana felaket getireceği gibi mescid ve mihrabda söylenen lafızların da kişiye saadet getireceğini söyleyerek vatan gençlerine nasihatlerde bulunur.

Rauf'un şiirlerini genel bir çerçevede değerlendirdiğimizde onun hüzün/dert/ümitsizlik konularının sayı olarak çok fazla işlemiş olması dönemin getirdiği olumsuzlukların bir neticesidir diyebiliriz. Ecdâdından kalan yurda sahip çıkamayışın verdiği duygu seli her nereye giderse gitsin onun zihnini meşgul etmekten alıkoyamamıştır. Bu duyguları paylaşan dönemin diğer aydınları da şiirlerinde yer yer isyan ederken birçok defa bülbül-baykuş örneğinden yararlanmışlardır. Aka Gündüz'ün Rumeli'nin kaybına dair kaleme aldığı *"Ağla bülbül! Çok zehir var dilinde/ Türk kalmamış koca Urumeli'nde"*[40] dizelerinde bülbül'ü kişileştirerek durumu dramatize ederken Fettah Efendi de benzer şekilde *"Gürleyen Dert"* isimli şiirinde:

"Sönüp gitmiş ocağım artık tütmez olmuştur
Solup bitmiş bağımda çimen bitmez olmuştur
Baykuş sesiyle ufku çınlayan vatanımda
Bahâr olmaz gül açmaz bülbül ötmez olmuştur"[41]

Bülbül gelenekten moderne Türk şiirinde önemli bir simge olarak her daim kullanılmıştır. Bülbül hoş sesi ve güzelliğiyle genellikle iyiliği, güzelliği ve sevgiyi simgelerken buna karşı olarak baykuş motifi bülbülün tam tersi hüznün, çirkinliğin ve nefretin sembolüdür. Aka Gündüz'de bülbül sembolik bir dille aslı olan güzelliği haykıracağı yerde Urumeli'nde Türk kalmamasından dolayı ağzından zehir akıtırken, Fettah Efendi'de bülbüller vatanı tamamen terk ederek yerini baykuş uğultularına bırakmışlardır. Benzer bir bülbül-baykuş benzetmesini Fettah

[39] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri,* s:183- 206.
[40] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri, s:183- 206.*
[41] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, s.23.

Efendi'nin *"Hicrân-ı Vatan Hummâsı İçinde"* isimli şiirinde görmek mümkündür. Vatan teması Fettah Efendide genellikle onun hüznünü haykırdığı aıtlar şeklinde karşımıza çıkarken şair bu hüznü Rabbine anlatarak çare arar.

"Yıktılar bir yurdu ya Rab, kaldı bomboş bir diyâr
Sardı hep ağyâr u a'dâ, gitti elden nazlı yâr
Kalmadı bir yurt içinde tab'u vicdâna uyar
Ben figan ettimse Tanrım kim bu feryâdı duyar

Ağlarım öksüz kalan bir bîkes-i giryân gibi
Şen gülünden ayrı düşmüş bülbül-i nâlân gibi
İntikâmı yerde kalmış yaslı bir vicdân gibi
Küfr ü isyânla sarılmış hisli bir imân gibi
(...)
Bense feryâdımla ol vîrânede bir baykuşum
Sanki kalbinden vurulmuş haykıran hor bir kuşum
Böyle bir virânede ben âşiyâne kurmuşum
Neş'e-i mâzîye mâtemler eder de durmuşum"[42]

Vatanı bir nazlı yâr olarak gören şair vatan topraklarının ağyara kalmasından dolayı hislerini; ağlayıp sızlayan öksüz, gülünden ayrılmış bülbül, intikamı yerde kalmış bir vicdan ve küfür belasıyla sarılmış güçlü bir iman gibi benzetmelerle anlatır. Vatan humması içinde elinin kolunun bağlı olmasından dolayı tek yapabildiği şeyin feryâd etmek olduğunu söyleyen şair mâzide yaşadığı neşeleri düşünüp o günkü acılar içinde bir baykuşun feryadı gibi matemlere bürünür. Şiirin son dizelerinde de aynı hüzünlü duruş içinde olan Fettah Efendi *"Hiç nasıl eyler tahammül derdli dil hicrânına / Cân kalır mı cân vedâ eylerse âh canânına"* dizeleriyle sevgilisini kaybeden bir gönlün bu derde tahammül edemeyeceğini vurgulayarak şiirini noktalar.

[42] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.24.

Rumeli'nin kaybı Fettah Efendi'nin vatan temasıyla kaleme aldığı şiirlerinin neredeyse tamamına yansımıştır. Çoğu zaman sevgiyle bahsettiği yurduna karşı duyduğu sevgi, kimi zaman onu isyana sürüklemiş ve tıpkı divan şiirinde aşığın maşuğa naz etmesi gibi vatanının ona ettiği nazdan yakınarak, yaban ellere yar olmasından dolayı "Vefâsız Yurda İ'lân-ı Nefret" ismiyle kaleme aldığı şiirinde: "*Kucağında yâd eller buluyorken lezzeti / Yatır benim gönlümde onun hüzn-ü hasreti / Ey dedelerden miras benim vefâsız yurdum/ Sana artık sevgimin söndüğünü duyurdum"*[43] dizeleriyle artık ona karşı bir sevgi beslemediğini ilan eder. Bu ilan hiç şüphesiz şairin gerçek duygularıyla yazdığı mısralar değildir. Onun isyanı aslında toprağında dolaşan yaban ellere, yabancı simalara ve en önemlisi gayrimüslim idarecilere karşı olur. Bu isyanlarının yanında kimi zaman Rabbine sığınarak umut bekleyen şair bir başka şiirinde *"Ağlama ey deli gönlüm ki büyüktür yaratan/ Seni öldürmeyecektir bu onulmaz yaradan/ Gün gelir kaldıracak zulmeti elbet aradan/ Lütfu bir ak gün esirger mi şu bahtı karadan"*[44] dizeleriyle geleceğe bir nebze olsun umutla bakarken, *"Pür-ümîdim"* ismiyle kaleme aldığı bir diğer şiirinde de *"Gerçi bin derd ü felâketle bugün pâmâlim/ Yine bir gün umarım parlayacak âmâlim/ Külün altında kalan âteşe benzer hâlim/ Sönmedi, sönmeyecek neyyir-i istiklâlim(...)*" [45]dizeleriyle yaşadığı bin dert ve felakete rağmen bir gün arzularına ulaşacağına son derece kuvvetli bir imanla bağlı olduğunu vurgular. Şiirin devamında Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetinin bütün samimiyetiyle al kanlara boyanarak tekrar kazanılacağından dolayı pür-ümîd olduğunu ise şu dizelerle dile getirir:

"Göğsümüzle tutarız düşse bütün Balkanlar
Azmimizle aşarız boğsa bütün al kanlar
Kanımız söndürecek yağsa bütün volkanlar
Pür-ümîdim ki mukadder değil izmihlâlim"

[43] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.27.
[44] Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2022, s.13.
[45] Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.31.

Fettah Efendi, şiirlerinde vatan hicranıyla yanıp tutuşurken onu derinden etkileyen bir diğer konu da Türk-Müslüman değerlerinin yıllar içerisinde rejimin baskılarından ve göçlerden dolayı unutulmaya yüz tutacağı kaygısıdır. Mehmet Âkif bu konuda vatan gençlerini çalışmaya ve azimle memlekete sahip çıkmaya *"Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;/ Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır."* [46] dizeleriyle çağrıda bulunurken Fettah Efendi ise okuduğu kitapları, dinlediği hitabları anlatacak tek bir vatan evladı bulamadığını acı bir dille haykırır.

"Zihnimde yosun bağlar okuduğum kitaplar
Kulağımda çınlıyor dinlediğim hitâblar
Kime anlatıp dursam kim okur ya kim dinler
Yerden gökten yağıyor sanki bana 'itâblar
(...)
Bir duyacak bulsaydım ben de susmaz anardım
Bir kıvılcım görseydim volkan gibi yanardım
Gözsüzlere göz olur elsizlere el olur
Bir millete dil olur her çâreye sunardım[47]

Şiirin yazıldığı 1960'lı yıllar Rumeli göçlerinin hız kazandığı yıllar olarak bilinmektedir. Şair burada hem yurdunu hem de yurttaşlarını akın akın kaybettiği bir dönemde hayalini kurduğu insan yetiştirme mefhumundan bi hayli uzakta, sesini duyuracak birilerinin bile kalmadığından yakınırken *"Bir kıvılcım görseydim volkan gibi yanardım"* ifadesiyle de durumun vahametinin ne derece derin olduğunu anlatır. Tek başına neslinden göreceği bir kıvılcımı volkana çevireceğini vurgularken -kendi ifadesiyle- maalesef o *"Sağırlar arasında öten bülbül"* gibi duymayanlara sesini duyurmak istemenin çaresizliği içinde kıvranır. Çoğu zaman gelecek nesillere karşı ümitsiz bir duruş sergileyen şair bir başka şiirde vatan evlatlarının cehaletle sınandığından yakınır:

[46] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri,* s:183- 206.
[47] Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.38.

"Vatana ceyş-i cehâlet saldı
Milleti illet-i ilhâd aldı
Her sınıf türlü dalâle daldı
Acırım gençliğe şaşkın kaldı

Doğmuyor ufkuna bir mihr ile mâh
Düşüyor görmüyor etrafını âh
Aklını aldı dalâlet nâgâh
Milletim böyle kalırsa eyvâh

(...)
Ne semâsında doğan bir kevkeb
Ne zemîninde açan bir mekteb
Yokluğa müncer olan bir mezheb
Ne ararsan yok efendim yok hep"...[48]

Halkın gelişmesinde en önemli faktör olan eğitim kurumlarına yapılan darbeyle birlikte gelecek nesillerin Medrese şuuruyla yetiştirilmesine son veren rejim, halkı kendi ideolojisini aşılayacağı kurumlara yönlendirirken, Fettah Efendi gençliğe hizmet edememenin hüznü içerisinde milletinin türlü delalete daldığından yakınır. Ona göre artık ne göklerde bir yıldız ne yerde açan bir mekteb ve yokluğa sürüklenen mesheb ile vatanı tam bir viraneye dönmüştür. Fettah Efendi'nin vatan temâşâsı okuyucuya gri bulutlarla kaplı sisli bir görüntü çizmektedir. Figân ve hüzün şiirlerini kaplamış bir şekilde karşımıza çıkarken onun dayandığı tek nokta Rahim-i Rahmân'ın göndereceği rahmetten başka bir şey değildir. Rumeli'nin kaybıyla millî şairlerin çoğunu kaplayan bu sisli temâşâ Mehmet Âkif gibi imânı güçlü bir şairi bile isyânın eşiğine getirmiştir. Âkif'in kaleminden çıkan *"Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı? /Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!/ Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!/ 'Yandık!*

[48] Abdülfettah Rauf; *Zulmetten Nûra*, s.60.

'diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun![49] dizeleriyle bir yangını seyretmeye mahkum kalan halkın isyanını haykırırken aynı şekilde Fettah Efendi de: *Efgân yine efgân yine efgân yine efgân/ Âğûş-ı vatanda yatıyor işte ecânib/ Sarmış bütün âfâkımızı zulm ile zulmet/ Yâ Rab acı! Gönder bize bir lem'a-i rahmet*[50] dizeleriyle çaresizlik içerisinde Rahmanın göndereceği bir rahmet ışığına muhtâc olduklarını dile getirir.

"Feth" kelimesi, kelime anlamı olarak *"açma"*[51] demektir. Bu *"açma"*yı gönülleri, ufukları, hakikati görmeyi de temsil ettiği gibi siyâsi olarak da bir yerin fethedilmesini temsil etmektedir. Osmanlı ordularının fethi sadece coğrafi olarak sınırları genişletmek amacıyla değil aynı zamanda orada yaşayan halkı belli bir kültür düzeyine getirerek bir medeniyet inşa etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde toprak parçalarının kaybedilişi Rumeli topraklarında kurulmuş bir kültür havzasının da yok edilmesi demektir. Bu yüzdendir ki Fettah Efendi umutla bağlandığı ilim meclislerinin, güçlü nesiller yetiştirebilmenin umuduyla yaşarken eğitime getirilen darbe, kendisinin bu yoldan alıkonularak mahbuslara düşüren davası, onu figânlarla alûde bir hayâta sürükler. Bu yaşananlar neticesinde geleceğe umutla bakması neredeyse imkansız olan Fettah Efendi *"Firkat-i Vatan Münasebetiyle Yine Vatan Terâneleri"* ismiyle kaleme aldığı şiirinde:

"Dönüp düğümleniyor nazmıma kelâm-ı vatan
Garîbim işte garîb yok mudur peyâm-ı vatan?

Uçan bulutlara, seyyar, hazîn sitarelere
Bakıp bakıp sorarım var mıdır selâm-ı vatan
(...)
Ezân sadâsını susturma âsumânında
Budur budur yüce Rabb'im bana merâm-ı vatan"[52]

[49] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri,* s:183- 206.
[50] Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.61.
[51] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara 2012. s:301.
[52] Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.65.

Şair şiir defterine bu şiiri *"Kırık Sazlı Şâ'ir / Abdülfettah Abdürraûf / Benden de askerâna kuru bir hediye"* notuyla paylaşmıştır. Kendini "kırık sazlı şair" olarak nitelendiren Fettah Efendi şiirde bulutları ve ağaçları kişileştirerek vatanı hakkında ona bir umut ışığı olacak sözler duymayı amaçlarken, şiirin sonunda elden gitmiş olan vatanındaki son arzusunun vatan semalarında ezân seslerinin susturulmaması temennisidir.

Memleketini saran hazin manzaraları seyretmeye mahkum edilen halkın elinden bir şey gelmeyişi hem halkı hem de dönemin aydınlarını büyük hüzne sürüklemiştir. Bu durumu betimleyen Fettah Efendi:

"Bakınız dîndaşımın sapsarı olmuş yüzüne
Kaygıdan başka yazık girmedi girmez özüne
Hâline bak yetişir sanki ne hâcet sözüne
Görünür loş koca dünya feri dönmüş gözüne
Bu hazîn manzaradan kalbi çelik olsa erir"[53]

Dizelerde şair halkın korku ve kaygısını betimlerken, yurttaşlarının bu hazin manzaralara karşı duydukları hüzne hak verircesine *"kalbi çelik olsa erir"* ifadesini kullanır. Aynı ifadeyi başka bir şiirde de kullanan Fettah Efendi bu sefer halkını *"soluk benizliler"* ifadesiyle betimlerken yurdunun yıkık duvarları arasında kaybolan hayallerinin altında ezilmiş bir vaziyette, vatan topraklarının safâlı bağlarını ağyara kaptırmanın hüznünü yaşarken vatan toprağından son istediği bir makberden başka bir şey değildir.

"Soluk benizlilerin durduğu yıkık yuvalar
Görürsün âh eğer oldunsa rehgüzâr-ı vatan
Safâlı bâğını ağyâra sundun ey kaderim
Esirgeme bana sen bâri bir mezâr-ı vatan"[54]

[53] Adbdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.67.

Şair soluk manzaralarla betimlediği vatan topraklarını, karlı bir günde yazdığı şiirinde, beyaz kar manzaralarını vatanın ölümü olarak nitelendirir. Solmuş çiçekler, batmış şafaklar ve sessizliğe bürünmüş bu doğa manzarasının üstünde karlar bembeyaz görüntüleriyle tıpkı bir kefen gibi yurdunu sarar vaziyettedir.

"Öksüz vatan nedir bu ölü manzaran bugün
Sessiz bir ak mezara mı döndü karan bugün
Karlar içinde gömdü sıcak kalbini bu kış
Bir ak patiska üstüne bak serdi bî-nakış

Çökmüş melâl gölgesi o hüsn-i tâzeye
Pek benzedi kefende bürünmüş cenâzeye
Sarmış bugün görünce bu gam-dîde âlemi
Bir hüzn içinde Çinlilerin reng-i mâtemi"[55]

Bu şiirde dikkat çeken bir diğer ifade ise *"Çinlilerin reng-i mâtemi"* ifadesidir. Batı ve Doğu kültürlerini incelediğimizde genellikle Batıda matem rengi olan siyahın yanında Doğu toplumlarında matem renginin beyaz renkle simgelenmesi ve Fettah Efendi'nin beyaz rengi kefenle bağdaştırması örneği önemli bir genel kültür zenginliğinin de açık bir göstergesidir.

Fettah Efendi vatan topraklarının kaybını birçok şiirinde annenin evladını kaybetmesi benzetmesiyle bağdaştırır. Durumun vahametini bir annenin kaybolan çocuğuna karşı duyabileceği hüzünle bir tutan Fettah Efendi burada aslında bir bakıma Yahya Kemal'e bir gönderme yapmış olması muhtemeldir. Bilindiği üzere Yahya Kemal'in Üsküp doğumlu olması ile annesinin mezarının Üsküp'te oluşu şairin Üsküp için yazdığı "Kaybolan Şehir" isimli

[54] Abdülfettah Rauf, *"Zulmetten Nûra",* s.69.
[55] Abdülfettah Rauf, *"Zulmetten Nûra",* s.70.

şiirinde *"Ben girmeden hayatı şafaklandıran çağa,/ Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa."* şeklinde anlatılmıştır. Fettah Efendi de *"Ey Yurdum!"* ismiyle kaleme aldığı şiirde adeta Yahya Kemal'in annesi Nakiye hanıma seslenircesine *"Hani evlâdın ey şefkatli anne mündehiş sordum"* dizesiyle isyanını dile getirirken şiirin devamında *"Evet gitmiş ve her şey'i bitmiş artık anladım duydum"* diyerek o toprakları terk eden çoğu evlâd-ı fâtihanın bir daha dönmemesini eleştirir adeta.

"Göçüp gitmiş asıl sahibleri ıssız kalan yurdum
Senin öksüz huzûrunda bugün bîkes kalıp durdum
Hani evlâdın ey şefkatli anne mündehiş sordum
Evet gitmiş ve her şey'i bitmiş artık anladım duydum
Bu vicdân parçalar takdîre ister istemez uydum"[56]

Şiirlerinde yurdunu anlatırken yer yer doğa manzaralarına da yer veren Fettah Efendi burada da hüzünlü ve sisli görüntülerden kendini çoğu kez alıkoyamaz. O her baktığı yerde hüzün, her duyduğu seste âh!, her seyrettiği manzarada bir kalp kırıklığı görerek içinde yaşadığı hüzünleri doğaya da yansıtır. "Güzel Yurdum" ismiyle kaleme aldığı şiirinde vatan topraklarında çiçekler yaslı, sular hicranlı, dağlar kederli birer türbe, bağlar birer kabristana dönmüştür:

(...)

"Bu topraklarda çiçekler yaslı bir yüz rengini bağlar
Bu yerlerde sular bir şehka-i hicrân ile çağlar
Müselsel türbelerdir pür keder seyrettiğim dağlar
Serâpa sanki kabristâna dönmüş muzmahil bâğlar
Çıkan sesler heder olmuş hayatta Müslüman ağlar
Bu coşkun hıçkırıklı giryeler vicdanları dağlar"[57]

[56] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2022, s.13.
[57] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.17.

Rumeli'de Türk kimliğinin silinmeye yüz tuttuğu yıllarda bir aydın olarak halka yön vermeye çalışan Fettah Efendi, şiirlerinin çoğunda bu görevi yanlız üstlendiğinden ve ona yardım eden kimsenin kalmadığından söz eder. Söz konusu yıllar Rumeli'de göç rüzgarlarının estiği yıllar olmasından mukabil özellikle de Fettah Efendi gibi ideolojisinden bir an olsun ödün vermeyen önderlere yapılan eziyetler halkı büsbütün korkutarak kaçırmaya yetmiştir. Fettah Efendi ve arkadaşlarının çeşitli eziyetlere ve hapis cezalarına çarptırılmalarının yanında "Yücelciler" ismiyle tanınan ve Türk kimliğini koruma amacı güden bir topluluğun düzmece iddialarla idam cezasına çarptırılması duruma son noktayı koyar niteliktedir. [58]

Aslında bu yöneleriyle Fettah Efendi bir yeis şairi değil bir dava şairidir. Osmanlı kültür bayrağını taşımaya yemin etmiş bu şahsiyet, yazdıklarıyla bir bakıma mecâlini halka aktarıp milletti canlandırmak ve bu gâye üzerine çalışmaya yönlendirmek olmuştur. O bu öncü rolüyle bir bakıma milletin bağlandığı bir umut ocağıdır. Bu bağlamda şairin hayatını ve ideolojisini kendi kalemiyle aktardığı *"Yurdumda Ben ve Bende Yurdum"* şiiri onun kaleme aldığı otobiyografik bir şiirdir diyebiliriz. Şiire*"Vâdilere sığmaz deli bir sel gibi coştum / Bir nûra kavuşsam diye gündüz gece koştum / Aczimle beraber vatana dâd idi maksad / Yurttaşlara dindaşlara imdâd idi maksad"*[59] dizeleriyle başlayan şair, hayat maksadını bu dört mısrada özetlemiştir diyebiliriz. O vatana hizmet için gündüz gece koşup, milletine imdâd aramak için durmadan çalışmıştır. 91 beyitten oluşan bu uzun şiiri aslında onun bütün duygu ve düşünce dünyasını, hayata karşı olan bakışını, milletinin düştüğü yanlışları ve bu yanlışlar doğrultusunda vatanının girdiği sıkıntılardan çektiği ızdırablara kadar onun hayatında önemli yere sahip olan bütün konulara değinerek bir bakıma diğer şairlerin nesir şeklinde kaleme aldıkları otobiyografilerini Fettah Efendi nazma dökerek ustalıkla okuyucuya aktarmıştır diyebiliriz.

(...)

Yurdun diledim derdlerini haykırayım ben

Kollardaki zincirleri yırtıp kırayım ben

Dağlarda ü taşlarda koşup çare arardım

[58] Bk. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, VII, Ankara 1997, s:82.
[59] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.18.

Sahrâları deryâları azmimle tarardım[60]

Dizelerden de anlaşıldığı üzere şair bu dönemde çekilen sıkıntılara boyun eğmeyerek bir şekilde milletini ayakta tutmaya çalıştığını, dertlilerle dertlenip bu sıkıntılı hallerin çözümü için tabiri caiz ise *"ellerine vurdukları zincirleri"* çözüp atma gâyesi içinde olduğunu anlatır. Bu zor zamanlar içinde düzmece iddialarla hapse atıldığı günleri *"zindanları gülşen buluyordum"* ifadesiyle anlatan Fettah Efendi bu uğurda çektiği çile'nin ona zindanı bile bir gül bahçesi olarak gösterdiğini vurgular. Hayalindeki milletini hürriyete kavuştırma fikri onu hapisteki zor günlerinde mesûd kılan ve bu çileli yoldaki en büyük yoldaşı olduğunu şu dizelerle aktarır:

Mahbesleri zindânları gülşen buluyordum
Tek milletimin feyzine meftûn oluyordum

İkbâle erişsin diye idbâara dayandım
Mes'ûd edeyim fikri ile mihnete kandım

Göçtümse de uçtumsa da her sâhada mutlak
Pervâzına dar geldi hazîn ruhumun âfâk

Ağlarsam eğer ağlar idim yurdum için hep
Evrâd-ı lisânım idi hep medrese mekteb [61]

Hazin ruhunun ufuklara sığmayacak kadar büyük bir gâyeye meftûn olduğunu vurgulayan şair burada bütün hüznünü yurduna, bütün varlığını da medresesine bağlayarak hayattaki bütün varlığını bu iki mefhuma bağlı kılar. Şiirin devamında zindanda geçirdiği zamanlarını *"Virânede yurdum diye baykuş gibi öttüm / Millet diyerek cismimi zindânda*

[60] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.18.
[61] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.18.

çürüttüm" ifadeleriyle anlatan şair bu cezalara çarptırılmanın asıl nedeninin, baykuş gibi öterek millî ve dini hakikatleri tahrif etmeme yolunda takındığı güçlü tavırdan ileri geldiğini kapalı dille vurgular. O dönemki rejimin isteği olan dini ve kültürel tahribata karşı dik bir duruşun sembolü olan Fettah Efendi de yıldırma politikaları dahilinde hapis cezasına çarptırılarak millete göz dağı vermek isteyen rejime karşı, zindanlarda çürümeye razı bir karakterle karşı çıkar.

Zindanlar içinde eriyip gitti şebâbım
Rûhen bedenen işte bugün işte harâbım
(...)
Hürriyet-i imânım için bunca esâret
İhyâ-yı vatan etmek için bunca felâket

Çektimse de çöktümse de âh işte netîce
Vardı koca bir yokluğa âh bir koca hiçe

Şiire coşkulu bir biçimde dur durak bilmeksizin vatanı için koşup durduğu ve bu yolda çektiği acıları dile getirerek kendi ideolojisinden bahseden şair, şiirin ortalarına doğru konuyu vatan topraklarında bu kadar uğraştıktan sonra sonuç olarak elinden bir şey gelmemiş olmasına bağlar. Bunca esareti vatan toparklarına hür imânlar bırakmak için çektiğini vurgulayan şair ne yazık ki bu çetin yolu hicranla sonlandırmıştır. Göç rüzgarlarına karşı kat'i suretle karşı bir tavır sergilemiş olsalar dahi buna engel olamamanın verdiği ızdırabla çağlarken:

Millet gidiyor terk-i vatan eyledi eyvâh
Bir lerze-i haşyet de mi yok ey büyük Allah

Bir lem'a-i iman da mı yok sinelerinde
Bir zerre-i im'ân da mı yok sinelerinde

Terk etmedeler mescidi meyhane mi olsun
Sarhoşlara kandilleri peymâne mi olsun

Beş yüz sene Allah'ı anan bunca minârât
Düşsün de gömülsün mü kara toprağa heyhât

Dizeleriyle artık milletine karşı hissettiği derin hayal kırıklıklarını betimleyen şair şiirin devamında *"Bir yurdu nasıl düşmana peşkeş ediyorlar / Hicret diye yâ Râb niye bilmem gidiyorlar"* dizeleriyle ağıtlar yakar. Gayrimüslimlerin eline geçecek olan vatan topraklarında; mescidlerin meyhâne, kandillerin sarhoşlara kadeh ve minarelerin de düşürülüp yerle yeksân olacağı düşüncesi bile şairi hüzne boğmaya yeterken, halkının "hicret" adı altındaki gidişlerini sert bir dille eleştirir. Şairin bu dizede kullandığı "peşkeş" kelimesi de oldukça dikkat çekicidir. Hiçbir başkaldırı etmeksizin boynunu bükerek yapılan bu kültür tahribatına karşı çıkmayan halk, aslında Fettah Efendi'yi bu noktada en çok üzen mefhûm olur. Halk elindeki bavuluna sığdırdığı eşyalarını alıp giderken buradaki yâdigara sahip çıkmamış, şairin tabiriyle vatanını adeta gayrimüslimlere hediye edercesine sessizce gitmiştir. Şiirin devamında "*Milyonla şehîdin utanın hâtırasından / Hâlâ akıyor al kanı tâze yarasından"* ifâdaleriyle şair, bu toprakların dökülmüş kanlarla fethedildiğini hatırlatarak halkına *"utanın!"* nidasıyla seslenir.

Fettah Efendi'nin birçok şiirinde rastladığımız "annenin hayırsız evlâdı" benzetmesini daha önce Yahya Kemal'e bir atıf olabileceğini vurgulamıştık. Bu şiirde de benzer ifadelerle hayırsız bir evlattan bahseden şair:

Duydun mu bu feryâdı ki titretmede arşı
Ey annesinin bunca hazîn âhına karşı

Bigâne kalan kalbi ölü duygusuz evlâd
Bir lahza durup dinle ne hicrânlı bu feryâd

Vallah itâb etmededir gökteki ecdâd

La'net okuyup ağlıyor âtîdeki ahfâd

Dizelerinde vurguladığı *"annesinin ahına karşı duygusuz kalan evlat"* benzetmesinin burada da annesinin naaşını Üsküp topraklarına bırakarak buralardan giden Yahya Kemal'e atfettiğini söylemek mümkündür. Ecdadın göklerden şahit olduğu bu hazin manzaraya karşı onlara mutlak itâb nazarıyla bakıyor olmalarını ve gelecekteki nesillerin de bu duruma kayıtsız kalmış olan atalarına karşı kızgın bir tavır sergileyeceklerini öngörerek bu dizelerle halkına uyanma çağrısı yapar. Şiirin devamında "*Ey koskoca târihi ezip çiğneyen ümmet / Nefret size la'net size nefret size la'net"* diyerek arkasına bakmadan giden milletine karşı duyduğu kızgınlığını nefret söylemleriyle devam ettirir. *"Artık bize efgân esiyor meşcerelerden / Artık bize mâtem sesi çağlar derelerden"* dizeleriyle umitsiz bir duruş sergileyen şair artık havada figan estiğini, derelerden bile matem sesi geldiğini vurgular ve şiirin sonuna doğru Rabbine yönelerek bu figanlı günlere dayanamadığını şu dizelerle vurgular:

Ya Rabbi şafaklar yerine kan dökülürken

Bin zulm ü şenâ'atle ciğerler sökülürken

Zilletlere kurbân edilip yurt batıyorken

Her yâdı ayaklarda serilmiş yatıyorken

Ya Rabbi şu avâre hayata ne lüzum var

Ya yurdumu güldür ya beni öldür a Kahhâr

(...)

Fettah Efendi vatanının durumundan çok endişeli olmasından dolayı şiirlerinde genellikle mâziye özlem ve halden şikayet sözkonusudur. Bu durum karşısında artık gücünün kalmadığını vurgularken son çare olarak Rabbine yönelen şairin *"Ya yurdumu güldür, ya beni*

öldür" ifadesi bu durum karşısında artık yaşayacak takâti kalmadığının en önemli göstergesidir. Bir dava adamı olarak Fettah Efendi, davasını sürdüremediği bir vatanda artık yaşamayı kendine hak görmez. Bu uzun şiirin son dizesinde de aynı duyguları betimleyen şair, durumun vahametine dayanacak gücünün kalmadığından dolayı elindeki kalemin de düştüğünü şöyle ifade eder:

"Artık boğuyor kalbimi bu ye's ü elem âh
Artık yorulup düştü elimden kalem âh"

Fettah Efendi şiirlerinin düzenli bir şekilde kitaplaştırılmasından önce şair hakkında yapılan en kapsamlı çalışma Ertuğrul Karakuş'un kaleminden çıkan "Üsküp'ün Âkifi" isimli Fettah Efendi hakkında yazılan makalelerin bir araya toplandığı eser olmuştur. Eserde Karakuş Fettah Efendi'nin "Vatan" temalı şiirleri hakkında yaptığı çalışmada şairin vatan teması üzerine şu dizeleri kaleme alır:

Abdülfettah Rauf'un birçok şiirinde, şairin vatanın geleceği konusunda ümitsizliğe kapıldığı görülür. Şair, vatanın durumuyla ilgili uyarılarda bulunur. Vatanın düştüğü bu durumdan kurtulamayacağına dair ümitsizliklerini de, en çarpıcı mısralardla dile getirir. Abdülfettah Rauf'un vatan konusunda zaman zaman düştüğü ümitsizliğini bazı şiirlerinde dile getirmesi, onun vatan konusunda sürekli karamsar olduğunu göstermez. Zira birçok şiirinde şair, ümidini hep canlı tuttuğunu vurgular ve bununla kalmayıp hitap ettiği kesimin ümitlerini canlı tutmaya yönelik şiirler yazar. [62]

Aslında Fettah Efendi şiiri Karakuş'un da ifade ettiği gibi sadece yeis ve üzüntüden ibaret değil, aksine hüznün ve ümidin bir arada görüldüğü şiirlerden oluşmuştur. Vatan gençlerine nasihatlerde bulunup onları ümitvar kıldığı şiirleri de daha önce incelemiştik. Fakat genel çerçevede değerlendirildiğinde yine de karamsarlık ön plandadır demek doğru olacaktır. Aslında

Fettah Efendi yaşanan talihsizliklerden sonra bu değişimlere karşı çıkma yolunda halkından güç bulamaması ve bu yolu tek başına üstlenmesi onu en çok üzen sebep olmuştur. Bu

[62] Ertuğrul Karakuş, *Üsküp'ün Akif'i Balkan Şairi Üsküp'lü Abdülfettah Rauf 'un Şiiri Üzerine Makaleler*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021, s:30.

durumdan ötürü de kendini mükellef tutan şair *"Allahım ile Birkaç Söz"*[63] isimli şiirinde halkına irfan yolunda birşeyler öğretememesinden yakınarak bir bakıma bu durumdan dolayı kendini mesul tutar:

"Ölsem beni rahmet ile hiçbir anacak yok
Bir nâdire gitmiş diye hiçbir yanacak yok

Yok çünkü beni andıracak bir eserim yok
Allâme desem kendime abdâl kanacak yok

Esrâr-ı kemalâta ne vâkıf olabildim
Meydân-ı edebe ne de Âkif olabildim
Dünyada ne bir rehber-i hikmet ne de eyvâh
Allah'ı bilir bildirir ârif olabildim"

Medrese'nin kapatılması ve ardından getirilen hapis cezalarından dolayı emeli olan öğrenci yetiştirmesine izin verilmemesi şairi derinden etkileyen meselelerin başında gelir diyebiliriz. Bu bağlamda incelediğimizde onun sahip olduğu ilmi halkına aktaramamış olması, içindeki derin mesuliyet duygularına zincir vurmuştur. O yazdığı şiirleri de bir amaç uğruna yazmış, şiir-i şuur ekseni içerisinde okuyucuda bir farkındalık oluşturma amacı gütmüştür. Bazı şiirlerinde kendi şiir anlayışından ipucular sunan şair, şiir-i şuur meselesinden "Vâ-hayfâ!"[64] ismiyle kaleme aldığı şiirinde şöyle bahseder:

"Bir millete ağladım bâde sandı yaşımı
Eğlenceye vesile top yaptılar başımı
Yüce ahlâk ma'bedi yapmak isterken yurdu

[63] Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin,* s.28.
[64] Adbdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.34.

Bir kerhâne yaptılar hep dağımı taşımı

Zulme isyân ederek adl ü hakka tapardım
İkbâlimi çalandan ben o hakkı kapardım
***Şi'r ü şu'ûr** yolunda şehnâmeler yazarak*
Vatan vefâ edeydi ben de bir şey yapardım"

Bu meseleyi bir makalesinde ele alan Karakuş, Fettah Efendinin şiir-şuur ekseni hakkında şunları söyler:

"Şiiri "şuur için bir vesile" olarak gören şâir, bıraktığı onca esere rağmen yaptıklarını yeterli görmez. Bu duruma gerekçe olarak da "Vatan vefâ edeydi" ifadesinden de anlaşılabileceği gibi devrin olumsuzluklarını gösterir."[65]

İki şiirde de görüldüğü üzere şair vatanına istediği gibi hizmet edememiş olmanın verdiği hüzünün bir neticesi olarak kendini şiire vermiş ve duygularını bu şekilde aktarmıştır. Onun için şiir duygu ve düşüncelerini aktardığı ve en önemlisi düşünen ve hizmet eden bir nesil yetiştirebilmek için kullandığı bir araçtır. Fakat devrin getirdiği olumsuzluklar çerçevesinde yazdığı eserleri bastıramamış olması onu bu çabalarının boşa gitmiş olduğu düşüncesine itmiştir.

Genel bir çerçeveden baktığımızda Fettah Efendi'nin bu şiir-i şuur görüşü aslında onun bir "töreli duruş" sergilediğinin de göstergesidir diyebiliriz. *"Töreli Türk Edebiyatı, Allâh'a hürmetin ve Resûlullâh -aleyhissalâtuvesselâm- efendimize muhabbetin esâs tâyîn edici olduğu bir edebî dâiredir."*[66] Fettah Efendi de yazdığı şiirlerinde amaç edindiği en önemli unsur olan Vatan sevgisini, *"Vatan sevgisi imândandır"* hadis-i şerifi dairesi içerisinde değerlendirdiğimizde "*Töreli"* duruşun Balkanlardaki en önemli temsilcilerinden olduğunu söylemek mümkündür.

[65] Ertuğrul Karakuş, "Üsküplü Şâir Abdülfettah Rauf'un Söztöresi Üzerine"*, Bir Vatan Şairi: Abdülfettah Rauf*, haz. Sevba Abdulla, İDEFE, Üsküp 2023, s.67.

[66] Abdülkadir Dağlar*, "*Üsküp'ün Töreli Şairi Abdülfettah Rauf'un Hâtif Mahlasıyla Söylediği Şiirler*", Bir Vatan Şairi: Abdülfettah Rauf*, haz. Sevba Abdulla, İDEFE, Üsküp, 2023, s.85.

Fettah Efendi genel olarak mâziye özlem içerisinde olduğunu vurgularken yaşadığı zamanın kendisine uyan bir zaman olmadığından yakınır. Etrafında sözünü anlatabilecek kimsenin olmadığı, tek başına halkına âb-ı hayat sunmaya çalışırken halkından bir yardım eli gelmeyişinin hüznüyle çağlarken *"Zamân içindeyim ammâ benim zamânım yok/ Mekân içindeyim ammâ benim mekânım yok / Hayâta karşı ümîdim bütün bütün meslûb/ İçindeyim fakat eyvâh benim cihânım yok"*[67] dizeleriyle kendini yaşadığı dönemden büsbütün ayrı olarak nitelendirir. Karakuş Fettah Efendi'nin bu şiiri hakkında: *"Zamana ve mekâna tutunamama, ait hissedememe" olarak özetleyebileceğimiz bu durum, şâirin "mazi-hâl" karşılaştırması yaptığı birçok şiirinde karşımıza çıkar. Şâir, bastığı topraklara vaktiyle "sahiplik" duygusuyla bağlı iken yaşadığı devirde yoğun bir "yabancılaşma"nın acısını çeker"*[68] yorumunda bulunur.

Vatan toprakları onun için talihsiz diyarlardır. Sönük yıldızlarıyla karanlık bir hayata benzettiği vatanında artık yaşamak için bir gâyesi kalmadığından, bu hazin manzaralar içerisinde yaşamanın ona acıdan başka bir şey vermediğinden yakınan şair "Öksüz Yurduma" isimli şiirde:

"Eğer gördükse bir yer âh o tâli'siz diyarımdır
Benim kalbim gibi çökmüş sema-yı târumârımdır
Benim sönmüş ümîdimden nişân bedbaht dârımdır
Eğer duydunsa bir nevha figân-ı inkisârımdır
Eğer gördünse bir tümsek benim en son mezârımdır"[69]

Bu dizelerde de şair içinde hep var olan o umutsuzluk duygularını dışa vurarak siyah çerçeveler içerisinde gördüğü vatan topraklarını "sönmüş ümidinin nışanı" olarak nitelendirir. Bu topraklarda duyulabilecek tek nağme, kaybedilmiş vatan topraklarına karşı bir nevhadan başka bir şey değildir diyerek şiirin son mısrasında bu dertten dolayı ağlayıp inleyen şairin son dileği olan vatan topraklarında gömülme arzusu da, o topraklarda basit bir tümsekten ibaret olacağını

[67] Adbdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra,* s.56.
[68] Ertuğrul Karakuş, *Üsküplü Şâir Abdülfettah Rauf'un Söztöresi Üzerine*, s:66.
[69] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.31.

vurgular. Aynı havayı şairin *"Bîçare Vatan!"* [70] isimli şiirinde de görmek mümkündür. Bu şiirde de vatanında seyrettiği doğa manzaralarına umutsuz gözlerle bakan şairin kendisi de bu durumun farkındadır. Şiirin ilk mısrasında *"Dar-ı gurbet gibi yurdum görünür vahşet-zâr"* dizesiyle, kendi öz vatanında gördüğü yabancılaşmadan ötürü bütün gördükleri ona ürküntü ve yalnızlık duyguları hissettirmektedir. Şair o denli derin hüzün duyguları içerisindedir ki güneş bile onun gözünde sarı rengiyle verem hastalığına kapılmış bir sevgiliden başka bir şey değildir:

"Hele masmâvi semâsında sararmış güneşi
Arz eder sanki ***verem-dîde hazîn bir dîdâr****"*

Şiirin devamında şair bu hüzünlü manzaralardan sonra yine milletine dönerek yâd ellere verdikleri vatan topraklarından dolayı duyguğu acı içinde feryâdını dile getirir:

"İstemem sizleri ey zillete me'lûf millet!
İstemem ellere ağûş açan ey kahbe diyâr

İstemem sizleri ey câhile tutsak ulemâ
İstemem sizleri ağyâra düşen miskîn yâr"

Şaire göre milleti bu zorlu sınava galib gelememiş ve vatan topraklarını sessizce ağyara teslim etmiştir. Halkına karşı verdiği bu ağır tepki aslında ona göre kaybedilen vatan toprakları göz önünde bulundurulduğunda yerinde bir duruştur. O sahip olduğu şuur çerçevesinde kültürel mirasın geleneğini sürdürebilmek için doğru bildiklerinden vaz geçmemiş ve karşısında kim olursa olsun dik duruşuyla dikkat çekmiştir. Çarptırıldığı 7 yıllık hapis cezası da bunun en büyük örneğidir, o daha önce de incelediğimiz gibi hapiste yattığı günlerini yâd ederken *"zindanları gülşen buluyordum"* ifadesini kullanmıştır. Yani davası uğruna çektiği acılardan bile hoşnut olduğunu dile getirirken hayalini kurduğu yurt topraklarında istediği aslında ilim ve irfan

[70] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.33.

çerçevesi içerisinde şanlı bir millet, siyasi çıkarlar uğruna fikir değiştirmeyecek idrak sahibi ulema ve yâd elleri kucaklamayacak bir vatan toprağıdır.

"İsterim adl ile irfan ile mümtâz millet
İsterim ırzına sâhib ana bir şanlı diyâr

İsterim ilminle idrâkine sâhib ulemâ
İsterim yâd ele hiç bakmayacak hür bir yâr"

"Bir Me'yûsun Giryesi"[71] ismiyle kaleme aldığı bir başka şiirinde de şair dikkate değer birçok düşüncesini şiirsel bir dille bizlere aktarmıştır. Yine gri bulutlarla kaplı sisli bir manzarada anlattığı vatan topraklarını benzer örneklerle betimleyen şair, vatanını *"ümidi kalmamış bir kalbe benzer muzmahil yurdum"* ifadesiyle anlatmaya başlar. Bu şiirde asıl dikkat çeken kısım bütün İslâm dünyasını genel bir çerçevede çileli olarak görmesi ve yirminci asırda kendini ilim ve irfânda yüksek bir mertebeye ulaşmış olarak gören batı kavminin aslında inşa ettikleri "yalancı bir kültür" dairesi içinde hırs ve nefret dolu olduğuna dikkat çekmesidir.

"Gören yok çektiği âlâm u kahrı derdli İslâm'ın
Duyan yok ettiği efgânı âh bu kavm-i nâ-kâmın

Du'âlar arşa çıkmaz mı nedir bu nekbet Allah'ım
İcâbet burcu münsed mi erişmez mi benim âhım"

İslam dünyasının çileli halini bu dizelerle vurgulayan şair, bu talihsiz kavmin çektiği acıların kimse tarafından duyulmadığından yakınırken şiirsel bir dille Rabbine yönelerek ettiği duaların, çektiği âh'ların göklere erişmediğinden şüphe ettiğini söyleyerek kendini isyanın

[71] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum*, s.36.

eşiğinde bulur. Benzer bir ifadeyi Mehmet Âkif'in *"Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı? /Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!/ Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!/ 'Yandık! 'diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun"*[72] dizelerinde de görmek mümkündür. Hiç şüphesiz her iki şairin de imâni mânâda ne denli güçlü oldukları bilinmektedir lâkin, her insan gibi bu şairlerin de çektiği acılar kimi zaman onları zorlamış ve isyanın eşiğine kadar sürüklemiştir diyebiliriz. Ayrıca şairlerin kullandığı bu uslüp onların durumun vahametini anlatabilmek için kullandıkları bir araç mahiyetinde aslında çaresizliklerinin bir giryesidir de diyebiliriz.

Şiirin devamında şair asırlarca dünyaya hükmetmiş şanlı ecdâda övgüler sıralarken Osmanlı'nın hak ve adaletle huzur içinde yaşattığı güzel günleri yâd eder.

"Adaletle yaşattı pür-refâh akvâmı dünyada
Hamâsetle kuşattı ehl-i zulmü deşt ü deryâda"

İşte böyle bir ecdâdın evlatlarının yurtsuz kalışına feryatlar eden Fettah Efendi şiirin devamında:

"Bugün eyvah onun evlâdına tek bir karış yer yok
Yabancı kaldı öz yurdunda bir dest-i dil-âver yok"

"Onun evladına tek bir karış yer yok" ifâdesi burada oldukça hüzünlü bir ifadedir. Yıllarca dünyaya hükmeden bir ecdâd ve sonunda kolu kanadı kırık, tek bir isyân dahi etmeden, kan ve mücadeleyle alınan toprakları yabancılara sessizce verip tek kurtuluş yolu olarak gördüğü göçlere sığınan bir nesil. Şiirin devamında tekrar İslam dünyasının içinde bulunduğu acılardan bahseden şair:

"Yanar cânlar, akar kanlar fakat yok ortada mes'ûl
Evet hep Müslüman bunlar fakat suç yok sebeb mechul

[72] Mehmet Güneş, *Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri*, s:183- 206.

Acâ'ib müslüman olmak mıdır cürmü bu mazlûmun

Bu hâ'in çizmeler altında çiğnenmiş şu ma'sûmun"

Burada şairin dikkat çekmek istediği konu genellikle İslam dünyasına karşı yapılan eziyetlerin şahsi suçlardan ileri gelmeyip sebebi meçhul bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu zulmü görenlerin tek birleştiği nokta Müslüman olmalarıdır. Şiirin devamında şair bu zulümlerden dolayı yirminci asrı sorumlu tutar. Yirminci asırda batı dünyasının kendisini modern ve çağdaş ifade etmesinin yanında bunun sadece yalancı bir kültürden ileri geldiğini vurgularken, bunca eziyet gören insanlara karşı takındıkları tavırlardan dolayı onların ilmine, irfânına, kültürüne ve ihsânına lanet ve nefret söylemleriyle şiirine son verir.

"Yazık yirminci asrın ilmine irfânına la'net

Serâpa harsına umrânına ihsânına nefret

Yed-i zulmüyle pâmâl eyliyorken bunca mahlûkât

***Yalancı kültürün** va'd ettiği âtîye bin heyhât!"*

Sadece kendi vatanının değil bütün İslam aleminin düştüğü kötü durumun farkında olan Fettah Efendi *"Acı Hakikatler"*[73] ismiyle kaleme aldığı başka bir şiirinde konuyu benzer şekilde ele alır. İsminden de anlaşılacağı üzere şair burada İslam dünyasının düştüğü müşkül durumun farkındadır ve bu acı hakikatlerin vuku bulmasındaki sebepleri sıralayarak okuyucuya bir şuur edindirme gayesi güder. Şiirine *"Bakarım âlem-i İslâm'a bugün / Sanki bu âlemde kalmışız sürgün"* dizeleriyle başlayan şair koskoca şanlı tarihinden sonra İslam dünyasının bir karış toprakta sürgün kaldığını vurgular. Şiirin devamında vurguladığı *"Ağyara bakarım okumuş okur /Attığı her adım çok metîn vakûr"* ifadeleri oldukça önemlidir. Şair Batı dünyasının gelişmesini okumakla ilişkilendirerek attığı adımların eminliğinin kaynağını da okumak ile bağdaştırır. Daha önce ele aldığımız Fettah Efendi'nin *"Vatan Gençlerine"* ismiyle kaleme aldığı şiirinde gençlere

[73] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum*, s.77.

nasihatte bulunurken en başta çalışkanlığın ve azmin öneminden bahseden şair burada da Batı dünyasının bu başarısını *"Yılmadan çalışır uğraşır koşar / Koştukça yorulmaz arzusu coşar"* dizeleriyle anlatır. Acı gerçeklerin farkında olan şair şiirin devamında *"Niçin biz bu kadar bozulduk solduk / İfrat tefritin kurbânı olduk"* dizeleriyle bu müşkül durumun sebeplerini sorgularken yanlış batılılılaşma sorunundan da şu şekilde bahseder:

"Kimisi dinini eyledi fedâ
Dünyâdan nasibi olmadı ammâ

Şu grabın yalnız fuhşunu aldı
Kültür bu diyerek levsine daldı"

Fettah Efendi'nin vatan teması altında yazdığı şiirlerin çoğu sisli bulutlarla kaplı bir manzarada karşımıza çıkar, pek tabii bu durum yaşadığı dönemin siyasi durumları ile doğru orantılıdır. Yaşadığı 1910-1963 yıllarında Kuzey Makedonya oldukça karmaşıktır ve bu döenmde Fettah Efendi halkın aydını olarak bu topraklara bir vefa borcu hisseder ve bu uğurda acı çekmeyi dahi göze alır. Çoğu zaman şiirlerinde tükenmiş umutlarla karşımıza çıkan Fettah Efendi, bazı şiirlerinde gençlerin ve gelecek nesillerin umutlarını canlı tutmak adına ümitvâr mısralar da kaleme alır. Bu şiirlerden biri de *"Her Gecenin Gündüzü Vardır"*[74]ismiyle kaleme aldığı 35 beyitten oluşan şiiridir. Şiirin ilk mısralarında vatanın içinde bulunduğu hicranlı günleri anlatan şair, *"Afâkımızı sardı bütün bir kara yeldâ"* mısrasıyla vatan topraklarını saran kara bulutlardan bahseder. Bilindiği üzere kelime anlamı olarak *"Yelda"* [75] uzun mânâsına gelmektedir. Fettah Efendi'ye göre vatan toparklarını saran bu kara bulutlar da tıpkı yelda gibi bitmek bilmeyen uzun bir geceyi sembolize ederken, şiirin devamında bu sisli havaya son vererek umut dolu mısralar kaleme alır ve o *"kara yelda"* olarak tasvir ettiği umutsuz gecelerin elbet bir sabaha ulaşacağından bahseder. Devamında yazdığı *"Gök gürlemeden var mı ya hiç yağdığı yağmur"* ifadesi burada oldukça dikkat çekicidir. Aslında vatanın düştüğü bu kötü durumların bir nevi gelecek baharların habercisi olduğundan bahseden şair, rahmet

[74] Adbdülfettah Rauf, *Ey Yurdum,* s.150.
[75] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara 2012. s:1352.

yağmurlarının da gök gürültüleriyle başladığını söyleyerek çok anlamlı bir teşbihte bulunur. Şiirin devamında *"Dehşetli karanlıkların ardında doğar nûr"* ifadesinde umut dolu bir mısra ile karşımıza çıkan şair *"Kurbansız evet kansız evet bayram olur mu / Hiç terlemeden bulduğunu kimse bulur mu"* ifadeleriyle de adeta umuda sarılmış zorlu gecelerin ardından doğacak güneşe talip olur. Şiirin devamında *"Say anneni namlı analarda yerin olsun / Gülşen olmazsa bu vatan makberin olsun"* mısrası tam anlamıyla Fettah Efendi'nin sahip olduğu düşünce dünyasına kapı aralar niteliktedir. Bilindiği üzere o rejim tarafından yapılmak istenen kültür tahribatına karşı çıkması dolayısıyle ağır cezalara çarptırılmış fakat yine de doğru bildiği yoldan bir an olsun ayrılma tereddütüne dahi düşmeden, dosdoğru yürüyerek şiirde ifade ettiği *"Gülşen olamazsa bu vatan makberin olsun"* ilkesini sonuna kadar yaşamıştır. Şaire göre bu zorlu savaşın sonucu zafer olmasa bile, korkak tavşan gibi kaçıp gitmektense bu uğurda can vermek asıl kutsiyeti ifade eder.

"Ummanları çıldırsa ve şimşekler çaksa
Seller gibi hak yolda dökülmüş kanın aksa

Korkma yine Hakk'ın ezeli şu'lesi sönmez
Ayat-ı Hudâ hâk-i mezellette sürünmez"

Her ne olursa olsun hak yolunun bir gün felaha kavuşacağı gerçeğine sığınarak halka ümitvâr mısralarla seslenen şair, seller gibi kanların akmasından dahi korkmayarak Hakk'ın ışığının, Hakk'ın ayetlerinin alçak topraklarda sürünmeyeceğinden emindir.

"Dünyâları lerzân edecek savt-i hakîkat
Eflâkı bütün dolduracak savt-ı hakîkat

Hak ehline Hakk'ın dediği gün doğacaktır
Baştanbaşa envârına dehri boğacaktır

Koş durma yürü her yokuşun bir düzü vardır

Zulmetlere dal her gecenin gündüzü vardır"

Hakikatin sesinin er ya da geç dünyaları titreteceğinden emin olan şair şiirin devamında kaleme aldığı *"Hak ehline Hakk'ın dediği gün doğacaktır"* mısrası Mehmet Âkif'in "*Doğacaktır sana vâdettiği günler Hakk'ın"* mısrasına benzemesiyle dikkat çeker. Fettah Efendi'nin bahsettiği *"hak ehli",* Mehmet Âkif'te *"sana"* ifadesiyle işaret ettiği Türk halkıdır ve o güzel günlerin gelmesi mutlaka karanlık günlere karşı azim ver kararlılıkla durmadan yürüyerek zulmetlere dalmaktan geçmektedir.

"Koş durma yürü her yokuşun bir düzü vardır

Zulmetlere dal her gecenin gündüzü vardır"

3.2. Fettah Efendi'nin Şiirlerinde Balkan Coğrafyası

Güneydoğu Avrupa bölgesi, coğrafi olarak Balkan yarımadası isminin yanı sıra, tarihî bir adlandırma olarak Rumeli ismi ile de tanınmıştır. Esasen bu adlandırmanın geçmişi Bizans imparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Bizanslılar kendileri ve ülkeleri için kullandıkları Romaioi, Romania kelimeleri İslâm dünyasında onların Rum, Doğu Roma İmparatorluğu, ülkesinin de "bilâdü'r-Rûm" veya "memleketü'r-Rûm" şeklinde tanınmasına yol açmış, bu tabirler, Anadolu'nun Türk-İslâm hâkimiyeti altına girmesinden sonra Rum ismiyle Bizans idaresinde bulunmuş Anadolu'yu gösteren bir coğrafî ad olarak yaygınlaşmıştır.[76] Rumeli ismi gibi Balkan ismi de bu bölge için kullanılan bir diğer isimdir. Bölge adını batıdan doğuya uzanan ve

[76] Halil İnalcık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi*, XXXV, (2008), s:232-235.

Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden almıştır. Önceleri bu sıradağların adı olarak kullanılan Balkan, daha sonraları tüm bu bölge için kullanılmaya başlanmıştır.[77] Şemseddin Sami'ye ait Kâmûs-ı Türkî isimli sözlükte ise *"Balkan"* kelimesi *"Sarp ve müselsel veya ormanla mestur dağ, silsile-i cibal"*[78] olarak verilmiştir. Bu bağlamda Balkanlar doğal güzellikleri ve dağlarıyla meşhur olmuş bir yer olarak da bilinmektedir.

Türk edebiyatına baktığımızda Balkanlar konusu, genel itibariyle tarihî açıdan Osmanlı hakimiyeti sonrasında kaybedilen topraklar olmaları bakımından bir hüzün yurdu olarak adlandırılmıştır. Osmanlı'nın güçlü olduğu yıllarda fethedilen bu toprakların, özellikle Balkan savaşları sonrasında Osmanlı hakimiyetinden ayrılması, tahmin edilemeyecek bir sonuç olması hasebiyle edebiyatta da büyük bir hüzün tablosu sergilemiştir.

Tarihî tablolar ön planda olsa da şairlere coğrafi güzellikleriyle de ilham olan Balkan coğrafyası gerek dağları ve gerekse nehirleriyle de birçok şiire konu olmuştur. Sadece Kuzey Makedonya'da değil bütün olarak Rumeli topraklarında önemli bir yere sahip olan Üsküp şehrinde doğup büyüyen Fettah Efendi de bu bölge ve çevrelerindeki doğal güzelliklerden ilham alarak birçok şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerin başında hiç şüphesiz Kuzey Makedonya denildiğinde akla gelen en önemli doğal güzelliklerden olan Vardar nehri ve ovası gelmektedir. Birçok şarkıya konu olan Vardar ovası, Şar dağlarıyla birlikte muhteşem bir görüntüde karşımıza çıkarken en bilinen şekliyle anonim halk edebiyatı örneği olarak *"Vardar ovası / Vardar ovası / Kazanamadım sıla parası"* şarkısında memleketinden uzakta sıla hasretiyle tutuşan bir feryad olarak karşımıza çıkar. Fettah Efendi şiirinde ise Vardar *"Benim de gözyaşımın mutkala yoldaşısın"*[79] mısrasından da anlaşılacağı üzere bir yoldaş olarak anılmıştır. Bilindiği üzere Vardar nehri Gostivar'a vağlı Vrutok bölgesinden kaynamaktadır. Kuzey'den Güney'e ülkenin birçok şehrinden geçmesiyle Vardar nehri, Fettah Efendi'de *"Mecnun gibi koşarsın"* benzetmesine tabi tutulur.

"Hangi dağdan coşarsın dağı taşı aşarsın
Mecnûn gibi koşarsın diyâr diyâr taşarsın

[77] Kemal Karpat, "Balkanlar", *İslam Ansiklopedisi*, V, (1992), s. 25.
[78] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî, Dersaadet*, 1317, (Yeniden basımı: Eylül 1998, İstanbul) s. 275.
[79] Adbdülfettah Rauf, *Vardar*, s.13.

Geldiğin hangi diyâr gittiğin hangi mezâr

Yoksa yorulmaz mısın suyu köpüklü Vardar"

Fettah Efendi'nin Vardar şiiri 35 kıtadan oluşan uzun bir şiirdir. Şair Vardar nehrini, çeşitli metaforlarla içinde bulunduğu hüznü yansıtmak için bir araç olarak kullanır. Kökü maziye uzanan Vardar nehri aslında tarihe birerbir tanıklık etmiş olmasıyla da şehrin en yaşlı bilgesi konumundadır. Fettah Efendi bu bilgenin yanında onun tanıklık etmiş olduğu olayları bir bir sıralayarak adeta nehrin duygularına tercüman olur. *"Hangi dağın kalbinden dökülen gözyaşısın, Benim de gözyaşımın mutlaka yoldaşısın"* dizelerinde şair vatanın düştüğü ayrılık acısından dolayı dağların bile gözyaşı döktüğünü vurgularken o suların kendi gözyaşlarına yoldaş olduğunu söyler.

"Kim bilir kaç gözyaşı buhar olup da uçmuş

Tesellisiz topraktan bulutlar üzre göçmüş

Kar u yağmur halinde sana derdini açmış

Gözyaşına benzeyen suları temiz Vardar"

Şiiri genel bir çerçevede değerlendirdiğimizde şairin romantik bir duyuş tarzı içerisinde millî değerleri vurguladığı görülmektedir. Her iki dörlükte de şair Vardar sularını gözyaşlarına benzeterek gelip geçen nesilleri birebir dinlemiş olan şehrin yaşlı bilgesi Vardar'ın da çaresizliğini vurgular. Şiirin devamında da gazilere, şehitlere geçmiş destanlara birebir yoldaşlık eden Vardar, tarihin coşkun sesi olarak nitelendirilir:

"Kim bilir kaç gâzînin atı su içti senden

Kim bilir kaç şehîdin şafaklandın deminden

Geçmişin destânını dinlerim ben sesinden

Târihimin ezelî nevâsı coşkun Vardar

...

Kim bilir kenarında kaç yiğit meclis kurdu

Uçan kuş akan sudan kendine emsal sordu

Kılınçların aksinden üstünde Su'le vurdu

Kahramanlar uğrağı suları taşkın Vardar

...

Kim bilir kaç gazinin atı suyunla kandı

Kim bilir kaç şehidin kanı ile allandı

Şu akan coşkun suyun al kanla şafaklandı

Tarihimin ma'kesi suları engin Vardar''

Şairin Vardar temalı şiirinde kullandığı bu söylem ve eda Yahya Kemal'in *"Bir Tepeden"* şiirindeki şu mısraları hatırlatmaktadır:[80]

"Irkın seni iklîmine benzer yaratırken,

Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış.

Târihini aksettirebilsin diye çehren,

Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış"[81]

Yahya Kemal Üsküp'lü olması hasebiyle birçok ilmi şahsiyetin dikkatini çekmiştir. Zeki Gürel: "Makedonya'da Yahya Kemal bir mektep isim. Pek çok şairin yetişmesinde onun şiirlerinin etkisi var ve pek çok şair onun için şiirler yazmış." diyerek bu olasılığa işaret eder. Abdülfettah Rauf'un "Yahya!.. Bu hayatın bize bir devr-i edebdi Mevtinle edeb bağları yandı,

[80] Mehmet Güneş, *"*Abdülfettahn Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt*", Bir Vatan Şairi Abdülfettah Rauf*, Haz. Sevba Abdulla, İDEFE, Üsküp, 2023. s:160.

[81] Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

solacaklar" mısralarıyla biten "Yahya Kemal'e" başlıklı şiiri de tesir ve hayranlığın belirgin ifadesidir.[82]

Şiirde dikkat çeken bir diğer konu da şehrin içinde bulunduğu manevi havadır. Osmanlı'nın Üsküp şehrini fethetmesiyle Vardar, ezanların ruhuyla çağlamış, her demde Hz. Muhammed sevdasıyla gözlerinden yaşlar akıtmıştır. Coşkun duygularla Vardar'ın Osmanlı'dan aldığı güç onun sularından *"aşk ve iman"* alevi saçmasını doğurmuştur:

"Ezanların ruhuyla ahenginde çağlardın
Muhammed'in adını anar anar ağlardır
Geçmişlerin yâdını her nâmede saklardın
Nice ezânlar duymuş suları hassâs Vardar
...
Osmanlı orduları tûfan gibi akarken
Yıldırım'ın hızından yıldırımlar çıkarken
Kılıçların darbesi şimşekleri çakarken
Su değil aşk u îmân alevi saçan Vardar"

Şairin Vardar nehrinin kenarında kaleme aldığı diğer bir şiirinde de aynı şekilde Vardar, şairin duygularını paylaştığı *"eski bir âşinâ"* olarak karşımıza çıkar. Şiirde bu iki eski arkadaş aynı duyguları paylaşmaları hasebiyle bir başka tabirle "derttaş" olur ve birbirlerinin yaralarına merhem olurken aynı zamanda hatıraları birlikte yâd ederler:

"Ey eski âşinâ! Bana bir parça tesliyet
Feryâd u ızdırâbıma bir parça merhamet!

[82] Mehmet Güneş, "*Abdülfettah Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt''*, s:160'den naklen Zeki Gürel, *Evlâd-ı Fâtihan Diyârı Balkanlarda Yücelcilerden ve Son Devrin Din Mazlumlarından Abdülfettah Rauf Efendi Hayatı-Sanatı-Eserleri,* Berikan Yayınevi, Ankara 2023, s: 328.

Varsa eğer figânıma ortak sesindedir

Beş asrın âhı hâtıra-i bîkesindedir

Târihimi terennüm eden ses senin sesin

Beş şânlı asrı resmediyor şanlı ma'kesin"[83]

Fettah Efendi'de Üsküp'ün önemli mekanlarından bir diğeri Nerez bölgesidir. Nerez Üsküp'ün Vardar'a yakın bir yerleşim bölgesi olması hasebiyle aynı zamanda yerli Üsküp Türkler'inin de fazlaca yaşamış olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. Şairin "Nerez'de Vardar Karşısında Bahar" ve "Nerez'de Akşamüstü Vardar'a Karşı'' isimleriyle kaleme aldığı iki şiirinde şair, gördüğü doğa manzaralarını kendi iç dünyasında yaşadığı fırtınalarla birleştirerek kimi zaman coşkulu ve kimi zaman da hüzünlü bir çerçevede okuyucuya aktarır. (bknz. syf 30-31)

Şairin hayatına baktığımızda Kuzey Makedonya coğrafyası içerisinde ziyaret edip kaleme aldığı bölgelerden bir diğeri de Gostivar şehrine bağlı Vrapçişte köyüdür. Vrapçişte köyü Türk nufüsunun oldukça fazla olduğu bir köy olarak bilinmesinin yanında Fettah Efendi ile olan bağlantısının öğrencisi Kemal Aruçi'den ileri geldiğini söylemek mümkündür. Bilindiği üzere Fettah Efendi'nin medrese kapatılmadan önce başmüderrislik görevini yerine getirdiği yıllarda eğittiği ve vefatından sonra da Kuzey Makedonya Devleti Osmanlı arşivindeki görevine getirilmesini istediği öğrencisi Kemal Aruçi onun hayatında önemli bir yere sahip olur. Hatta şiirlerinin günümüze kadar gelmesi, Kemal Aruçi'nin hocasının şiirlerini kendi el yazısıyla temize çekerek tanzim etmesiyle doğrudan bağlantılıdır. 2021 yılı itibariyle Fettah Efendi şiirlerinin basılması, Kemal Aruçi'nin el yazısıyla yazdığı defterlerin oğlu Muhammed Aruçi'nin ailesinden temin edilmesi sayesinde olur.

Vrapçişte ve etrafında kaleme aldığı şiirlerin varlığı Fettah Efendi'nin sık sık öğrencisi Kemal Aruçi'yi ziyaret etmiş olduğunun da açık bir delilidir diyebiliriz. 20 Mart 1957 tarihinde

[83] Adbdülfettah Rauf, *Vardar*, s.53.

Vrapçişte'de kaleme aldığı "Dağların" isimli şiirinde şair yine bir ziyaret sırasında Balkanların eşsiz dağ manzaralarını temaşa ederken şu dizeleri kaleme alır:

"Leb-be-leb baksan kucaklaşmış semâsı dağların
Haşyet-âver manzar-ı heybet-nümâsı dağların
Karlarında parlıyor şemsin cilâsı dağların
İ'tilâ vermez mi rûha i'tilâsı dağların
İncilâ vermez mi kalbe incilâsı dağların
Zirvesi gûyâ gümüş bir tâc ile süslü zarîf
Dâmeni gûyâ yeşil tüllerle işlenmiş latîf"[84]

Balkan ismi kelime anlamı olarak da sarp dağları işaret etmesiyle bu bölgedeki dağ nüfusunun oldukça fazla oluşu, birçok şairin ilham kaynağı olmuştur. Yedi dizeden oluşan bu kısa şiirinde Fettah Efendi de Vrapçişte ziyaretinde muhtemelen öğrencisi Kemal Aruçi ile yaptığı hoş sohpetler ve bu eşsiz doğa manzaraları sonucunda romantik bir havaya bürünerek dağların güzelliklerini betimlemiştir.

Vrapçişte ziyaretlerinde kaleme aldığı birçok şiiri olan Fettah Efendi, özellikle içinde Vrapçişte isminin geçtiği iki farklı şiir kaleme almıştır. "Vrapçişte Deresinde Bir Feryâd"[85] ve "Vrapçişte'de Dere Karşısında"[86] şiirlerinin her ikisi tıpkı Vardar ile ilgili olan şiirlerinde olduğu gibi kendi iç dünyasındaki hayal kırıklıklarını doğa manzaraları eşliğinde betimler. Şaire göre derenin sularında gözyaşı, bülbül seslerinde figân, yurdu ise dertlerle dolu perişan bir manzarada görünmektedir.

"Önümde çıldırıp coşmuş, köpürmüş çağlayanlar var
Bu yerlerde galiba benimle çok ağlayanlar var

[84] Adbdülfettah Rauf, *Vardar*, s.22.
[85] Adbdülfettah Rauf, *Zulmetten Nura*, s.78.
[86] Adbdülfettah Rauf, *Zulmetten Nura*, s.81.

Güneş doğmuş baharı müjdeler toprak çimenlerle
Güler gönlüm, fakat dolmuş hazanlarla, dikenlerle

Değil bülbül nevâsı, çınlıyor baykuş kulaklarda
Figanlar fışkırır, hüsrân düğümlenmiş dudaklarda"

Şiirin devamında şair Rabbine yönelerek kurtuluş için bir çağrıda bulunurken mâziye ait hatıraların silinmesine karşı duyduğu derin hüzünle birlikte artık gayrimüslimlerin elinde olan memleket topraklarında her yeni günle birlikte yeni bir felaketle karşılaştıklarından yakınır:

"O'nun sonsuz inâyâtı, bize imdâd eder belki
Yetiş ey lütf-ı bî-pâyân! Bu derdli yurduma gel ki

Tahammül mümkün olmaz yılların tahrîbîne artık
Emeller târumâr oldu, senin imdâdına kaldık

Silindi muhteşem mâzimize â'id bülend izler,
Gelen her hâdise, mutlak bize bir fâci'â gizler"

Bu şiirde şairin kaleme aldığı *"Tahammül mümkün olmaz yılların tahrîbîne artık"* ve *"Silindi muhteşem mâzimize â'id bülend izler"* dizeleri oldukça dikkat çekicidir. Türklerin Balkan coğrafyasındaki varlığının Osmanlı döneminden önceye kadar uzanması ve Osmanlı'nın fethiyle güçlenmesi, bu bağın ebediyyen süreceğine dair düşünceleri doğururken birdenbire değişmeye başlayan dünya düzeni şairin de vurguladığı gibi tahammülü mümkün olmayan acılara yol açmıştır. Rumeli ve İstanbul kültürü denildiğinde akla gelen önemli simalardan olan Samiha Ayverdi *"Osmanlıların Nüfus Siyaseti"* başlıklı yazısında Osmanlıların "fethettikleri

ülkelerin üstünden kasırga gibi geçip gelişigüzel bir istilâcı olmadıklarını (Ayverdi, 1999: 166)" sağlam, kararlı ve tutarlı bir "*nüfus ve toprak operasyonu*" ile bu topraklarda yüzyıllar süren bir hâkimiyet tesis ettiklerini vurgular. Bu hâkimiyet tesisinde yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi bir "*yerleşme davalarında soydaşlara yardımcı*" olma durumu da söz konusudur.[87] Balkanlardaki Türk eserlerine bakıldığında camiler, köprüler, yollar, kaleler ve medreseler inşa etmiş olmaları, bu topraklarda kalıcı manevi değerler silsilesi inşa etmek istediklerinin de en büyük delilidir diyebiliriz. İşte bu noktada şairin vurguladığı muhteşem mâzimizin bülent izlerinin silinecek olması onu derin hüzne sürüklerken şiirin sonunda Rabbine dönerek *"Kırıldı güçlü bazular, çözüldü titreyen dizler / Sana döndük şu yurdunda garîb kalmış hazîn bizler"* diyerek artık gücünün kalmadığını vurgular.

Şairin kaleme aldığı *"Manastır'da"*[88] şiirinde de Fettah Efendi mazinin izlerini taşıyan önemli şehirlerden olan Manastır için *"Türk satvetinin merkez-i ma'mûru imiş bu / Her izde bugün nekbetinin levsi okundu"* dizeleriyle bir zamanlar Türk güçlerinin merkezi olan bu şehrin her izinde gördüğü felaketleri betimler. Şehirde tek Osmanlı eseri olarak hala varlığını sürdüren İshak camiinden bahseder:

"Mazideki o haşmetinin tek izi kalmış,
İshâk adına câmi'-i rengîn ü mu'allâ
Zengîn ü muhalled koca bir hücceti olmuş
Bu âbide-i mâcide meşhûr u mücellâ"

Şaire göre Manastır'da bulunan İshak camii, Osmanlı'nın medeniyet inşası yolunda yaptırdığı en değerli eserlerden biridir. İşte bu noktada bu yüce abide, Osmanlı medeniyetinin ebediyyen silinemeyecek zengin kültür seviyesinin de bir delili olarak kalacağı yönündedir. Bu mescitlerde ezanların susturulmasına dahi farklı bir bakış açısıyla yaklaşan şair bu topraklarda ebedi kalacak beş-altı minarenin ikrâr-ı Hudâ heykeli olarak varlığını sessizce sürdüreceğine dikat çeker.

[87] Mehmet Samsakçı, *"İstanbul'la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü Sâmiha Ayverdi"*, *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, VII, (2018), İstanbul, s.126,
[88] Adbdülfettah Rauf, Zulmetten Nura, s.85.

"Tekbîr ü ezân nağmesi susmuşsa da dâ'im

İkrâr-ı Hudâ heykeli beş altı minârât

Tevhîd-i Hudâ nâmına bir hüccet-i kâ'im

Etmekte yine Rabb'ini ***bî-velvele*** *isbât"*

Şiirin devamında şair Manastır'ın altı asır bizim şehrimiz olup bugün yaban ellere kalmasından yakınırken sokaklarında gezdiği şehrin bülbüllerinde dahi hala Türk dilinin eski nevalarına rastladığını vurgular:

"Hâlâ o zarîf-sûret ü üslûb binâsı

Hâlâ esiyor gizli hazîn bûy-ı hevâsı

Bülbüllerini kuşlarını dinledim işte

Her nağmede var Türk dilinin eski nevâsı

Ey nazlı Manastır a güzel şehr-i müzeyyen

Bilmem ki niçin muztaribim böyle bugün ben

Sen altı asır bizde idin hem de bizimdin

Biz sende bugün ağlıyoruz sense yine şen

Biz sende bugün sen ise ağyâra mı kaldın

Cân düşmeni şân düşmeni küffara mı kaldın?

Artık yazacak kaldı mı hiç işte esîrim

Ey köhne kalem ağla ve sus sen de bunaldın!"

1960

Fettah Efendi bugün "Koçani" olarak bilinen eski Türkçe deyimiyle "Koçana" şehrinde, ezanların susturulması ve şehrin müslüman nüfusunun dağıtılmasından dolayı Osmanlı izlerinin tamamiyle silinmeye başlamasının üzerine "Koçana İçin"[89] şiirini kaleme alır. Bahtı kara olarak nitelendirdiği şehrin öksüz kaldığını aynı Manastır'da olduğu gibi derin üzüntülerle ifade eden şair *"Ey bahtı kara Koçana / Ezanların dönmüş çana / Bir câmi'in, o da öksüz / Hâlin alev katar câna"* dizeleriyle anlatır. Bu yüce medeniyetin izlerinin yer yer silinmeye başladığı o döneme ışık tutan şair aslında bu noktada bugün Koçani şehrinde hiçbir Osmanlı izine rastlanmasa da zamanında Müslüman nüfusunun oldukça fazla olduğu, hatta *"büyük yurdun kolu idin"* ifadesiyle Osmanlı'nın önemli şehirlerinden olduğuna dikkat çekerek tarihî bir bilgiyi okuyucuya bir ağıt şeklinde aktarmış olur.

"Şanla, malla ulu idin
Müslümanla dolu idin
Büyük yurdun kolu idin
Hep boşaldın yana yana
...
Târihin izi silinmiş
Müslümanlar yok bilinmiş
Tanrım bu derd ne hazînmiş
Hançer vurur tâ vicdâna"

Fettah Efendi'nin Koçana'ya bağlı Bilaça köyünün betimlediği "Koçana'nın Bilaça'sına" [90]isimli şiiri doğa manzaralarıyla karşımıza çıkar.

"Yeşil dağın eteğinde Bilaça güzel Bilaça
Bu zîneti sana mutlak vermiş lütf-i ezel Bilaça

[89] Adbdülfettah Rauf; *Zulmetten Nura,* s.83.
[90] Abdülfettah Rauf, *Vardar,* s. 24.

Kuş yuvası ağaçların yeşil atlas yamaçların

Neş'e dolu andaçların sana yoktur bedel Bilaça

Etrafında zümrüd ağlar her yanında sular çağlar

Bir göreni hemân bağlar verir zevk u emel Bilaça

Tûbâ'dan mıdır dalların kevserden mi su yolların

Bilmiyor kadrin kulların güzellikte özel Bilaça"

Mehmet Güneş'in *"Abdülfettah Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt"* isimli bildirisinde yazar bu şiir hakkında şu yorumda bulunur:

"Şairin sakin, küçük bir yerleşim birimi olan Bilaça'ya bu şekilde övgüler düzmesi, beldenin tabii güzelliği karşısında duyduğu hayranlıkla ilintili olduğu kadar uzun yıllar süren istilalarla büyüsü bozulan Balkan coğrafyasında kendisini mistik/metafizik âleme götüren, kısa da olsa huzura gark eden, acı/hüzünlerden uzaklaştıran bir mekân bulmasından da ileri gelir."[91]

Şairin önemli bir tarihî bilgi paylaştığı diğer şiiri de *"Kadı Baba Türbesi Önünde"* ismiyle kaleme aldığı şiiridir. Kadı Baba, 16. Yüzyılda Üsküp'e kadı olarak atanan, diğer adıyla Aşık Çelebi veya Gazi Baba'dır. Kadı baba vefat ettiğinde Gazi Baba ismiyle de bilinen bölgenin tepesinde bulunan büyük müslüman mezarlığına defnedilir. 1955 yılında mezarlık rejim tarafından yıkılır ve ardından gelen 1963 depremiyle birlikte türbe de yıkılarak bir tarihî miras daha yok olur. Fettah Efendi'yi derinden etkileyen bu hadiseler silsilesi ile birlikte şair bu hüzünlü tarihî olayı şu dizelerle anlatır:

"Bir hemderd kalmadı ben sana koştum

Türbenden bir ilham alarak coştum

Coşturdu babamın yıkılmış kabri

İnsanın bu hükme kalır mı sabrı

Coşturdu annemin çökmüş mezarı

[91] Mehmet Güneş, "Abdülfettah Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt", s:164.

Toprakta çürümüş o gül-'izârı

Rahatsız ettiler öz mezarında

Çattılar uhrevî lâlezârında

Kırdılar döktüler iliklerini

Savurup saçtılar kemiklerini

Hani büyükannem nerdedir dedem?

Toprağı altında bunca muhterem

Yatan bu kabristân tebâh mı oldu?

Büsbütün bahtımız siyah mı oldu?

Müslüman diriler göçüp gittiler;

Kalan şu sırtlanlar gör ne ettiler

Diriler me'vâsız yuvasız kaldı

Ormansız, melce'siz, ovasız kaldı

Yıkıldı mescidler, mihrâb u minber

Yıkıldı ne kudsî türbe vü makber

Ölüler söküldü yerden atıldı

Kalan son taşları bile satıldı

Bir tarih yatardı hür toprağında

Bir insan yâdı var her yaprağında"

"Şair özne öfke ve hüzün duygularını bir arada yaşar. Rumeli coğrafyasındaki birçok yerleşim biriminde bu mısralardakine benzer tahribat, arındırma eylemi gerçekleştirilmiştir. Şair öznenin "sırtlanlar" olarak söz ettiği Rumeli coğrafyasının yeni yöneticileri/hâkimleri, burayı Müslüman/Türkler için yaşanmaz hâle getirip onları göçe zorlarlar. O toprakları yerin üstündekiler/dirilerden arındırmayı yeterli görmeyip Müslümanlara ait şâhideler/nişâneler olarak görülen mezarları da ortadan kaldırırlar. Müslümanların dirisini kovmakla yetinmeyip ölülerinin mezarlarını çiğneyerek onların üzerinde yürümek isterler. Şair özne bir zamanlar barış ve huzurun hâkim olduğu bu yerleşim birimlerini hâlihazırda yaşanmaz hâle getirenlere "Bir tarih

kapandı, ağzı kapansın/ Bir kitab yakıldı, yapanlar yansın" mısralarıyla lanetler okur. Şair özne "Kâdî Baba Türbesi"ni o topraklarda İslam'ı/Türklüğü temsil eden "ebedî nişâne" olarak nitelendirir." [92] Şair şiirin son mısralarında Kadı Baba'ya yönelerek *"Sen kaldın bugün tek kalmış bir izi / Yıkılma unutma terk etme bizi / Ölüler evinde diri kal dâ'im / Cihân yere batsa sen tek kal kâ'im"* diyerek yurda sulh sağlamak için gelen bu zâtın, şehri koruyacak bir muhafız olarak burada varlığını ebediyyen sürdürmesini temenni eder.

[92] Mehmet Güneş, "Abdülfettah Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt", s:163.

SONUÇ

Kuzey Makedonya'da Abdülfettah Rauf veya bilinen adıyla Fettah Efendi, Üsküp Meddah Medresesinde yetişmiş ve bu medresede müderrislik yapmış olması itibariyle Türkiye dışındaki Türk edebiyatı tarihî açısından önemli bir isimdir. Devrin getirdiği olumsuzluklar ve yayın yasakları doğrultusunda Fettah Efendi'nin şairliği sözlü bir gelenek olarak Üsküp ve çevrelerinde kendini bir süre yaşatmış olsa da, şairin binlerce mısrası unutulmaya yüz tutarak saklı kapılar arkasında kalmıştır. Fettah Efendi denildiğinde akla ilk gelen şahsiyetlerden olan öğrencisi Vrapçişteli Kemal Aruçi, şiirlerin günümüze ulaşma yolundaki zincirin birinci halkasını temsil etmektedir. Hocasının ölümünden sonra şiirlerini tanzim etmek amacıyla birçok çalışma yapan Aruçi'nin şiirleri kendi el yazısıyla defterlere ayırmak suretiyle yazıya dökmüş olması, bu zincirin en önemli noktalarından biri olur. Daha sonrasında oğlu Muhammed Aruçi'nin de şiirlerin muhafızlığına devam etmiş olması bu değerli hazinenin korunması yolunda ikinci halkayı temsil eder. Şiirlerin uzun yıllar boyunca çeşitli nedenlerle neşredilememiş olması, Fettah Efendi'nin K.Makedonya Türk Edebiyatında uzun yıllar arka planda kalmasını doğurmuştur. Kitaplarının 2021 yılı itibariyle Üsküp Balkan Araştırmaları Vakfı tarafından kurulan özel bir heyet doğrultusunda basılmaya başlaması ve basıldıktan sonra şair hakkında yeni pencereler ve araştırma alanlarının açılmış olması K. Makedonya Türk edebiyatında önemli bir eksiği kapatmada ilk adımı oluşturmaktadır.

Fettah Efendi şiirlerinin tarihsel gelişiminde, Divan edebiyatı, Halk edebiyatı ve de Yeni Türk edebiyatından beslenmiş olması onun kendini çok yönlü yetiştirip çağın ilerisinde bir tutum sergilediğinin de en önemli göstergesidir diyebiliriz. Şiirde şuur ilkesini benimsediğini şiirlerinde açık bir şekilde belirten şairin binlerce mısrası aslında onun kalbindeki vatan nârelerinin en büyük feryâdı olmuştur. Balkan savaşları sonrasında vatan topraklarının yavaş yavaş gayrimüslimlerin eline geçmiş olması karşısında ne yapacağını bilmeyen halkın yanında dik bir duruş sergileyerek, inandığı değerleri yaşatma uğruna her acıyı çeken Fettah Efendi, bu yönüyle de önemli bir aydın profili örneğidir. Şair döneminde halka yaptığı çağrılar ve yönlendirmelerle koruduğu değerlerin önemini anlatarak bu değerlerin sürekliliğinin korunması yolunda döneminin önemli bir öncüsü olur.

Meddah Medresesi ve dahi Fettah Efendi'ye ait yazılı tarihî belgelerin çok kısıtlı oluşu o dönem aydınlarının önemli bir eksiğidir diyebiliriz. Ataullah Kurtiş ve Fettah Efendi gibi aydınların yazılı tarihî belge oluşturma noktasında bu önemli ayrıntıya neden ilgi göstermedikleri bilinmese de yaşadıkları dönemin kargaşası içerisinde kaybolup giden bir konu olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Fettah Efendi'nin bugün elimizde olan şiirlerinin tarihî olayların ve halkın da bir aynası olması bakımından yazılı tarihî belgeleri temsil ettiğini de söylemek mümkündür.

"Üsküp'ün Âkifi" yakıştırmasına birebir uyan Fettah Efendi'nin, Türk Edebiyatı tarihinde geleneğin sürdürülmesi anlamında "töreli" bir duruş sergileyen ve Balkan coğrafyasından beslenmiş olan Yahya Kemal, Mehmet Âkif ve Necip Fazıl gibi şair/aydın'ın mânevi dersliklerinde yetişen bir şahsiyet olarak bu zincirin önemli bir halkasını oluşturduğu açıktır. Onlar için vatan sadece sınırlarla çevrili bir mekanda değil tevhit zemininde birlik ve beraberlik ile geniş bir coğrafyaya yayılır. Genel bir çerçeveden değerlendirildiğinde bu büyük şairler ile Fettah Efendi'nin şiirleri vatan feryâdı noktasında kesişmektedir. Yahya Kemal'in *"Târihini aksettirebilsin diye çehren /Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış"* dizelerinin yanında bir Vardar temaşasında aynı duyguları paylaşan Fettah Efendi'nin kaleme aldığı: *"Kim bilir kaç gazinin atı su içti senden / Kim bilir kaç şehidin şafaklandın deminden"* mısraları; Mehmet Âkif'in "*Dedemin sürdüğü can ektiği toprak gitti/ Öyle bir gitti ki bir daha gelmez ebedi"* dizelerinin yanında Fettah Efendi'nin: *"Arzıyla semâsıyla sevimli güzel Üsküb / Çıktın ebediyyen elimizden ne hazîndir"* mısraları ve Necip Fazıl'ın mahpusa düşmesinden dolayı duyduğu üzüntüsünü paylaşarak bir derttaş olarak gördüğünü mısralarında söylediği *"Orta insan arama sâha-i zindânda hemân/ Ya erâzil yatır orada veya hak-gû şüce'ân"* dizeleri bu şairlerin ortak bir davada birleştiklerinin apaçık örneğidir. Bu mısraların benzerliği hiç şüphesiz acıların da bir olduğunun göstergesidir. Rumeli'nin kaybı ve bu değerlerin kaybolacağı düşüncesi bir dava uğruna yaşayan bu hisli insanların içlerindeki feryatlarının nişaneleri olur.

Kalemi, sessiz feryâdının nevası olarak gören şair *"İz'an dile gelirse beş kişiye duyurur / Lakin kalem sesiyle beş kıt'aya buyurur / Dilin sesi ânidir kalemin câvidâni / Ey kalem, ebediyen bize hakkı haykır dur"* diyerek yazmanın değerini vurgularken, ilmi hayatı boyunca edindiği bilgiler neticesinde yazdığı şiirleriyle de sadece bulunduğu topluma değil bütün insanlığa ve gelecek nesillere kalıcı değerler bırakma amacı güder.

Fettah Efendi'nin şiirlerinde Vatan temi genel çerçeveden değerlendirildiğinde daha çok gri bulutlarla kaplı sisli bir manzarada karşımıza çıkar. Şairin kaleme aldığı doğa manzaralarının çoğunda kullandığı benzetmeler onun vatanında düştüğü çaresizlikler neticesinde baktığı her yerde hüznün yansıması olur. Çoğu zaman Vardar'ın suları gözyaşı, bülbüller baykuş, karlı dağlar da kefene bürünmüş bir vaziyette ölüm ile ilişkilendirilmiştir. Yaşadığı devirde en çok anlaşılmamaktan yakınan Fettah Efendi, milletinin özellikle göç kapısının aralanmasıyla kurtuluş yolu olarak Türkiye'ye göç etmelerini şiddetle kınayarak *"Göçüp gitmiş asıl sahibleri ıssız kalan yurdum"* dizeleriyle feryat eder.

Çoğu zaman çektiği sıkıntılar ve acılar neticesinde bu umutsuzluk deryasından çıkamayan Fettah Efendi, vatan gençlerini güçlendirmek ve harekete geçirebilmek için nasihatlerle dolu şiirler de kaleme almış ve genellikle bu şiirlerinde umutsuzluk kalıbından çıkarak gençlere *"Her Gecenin Gündüzü Vardır"* şiirinde olduğu gibi umutlu sözlerle seslenmiştir.

Aslında bu yönleriyle Fettah Efendi bir yeis şairi değil bir dava şairidir. Osmanlı kültür bayrağını taşımaya yemin etmiş bu şahsiyet, yazdıklarıyla bir bakıma halka eski güzellikleri aktarıp milleti canlandırmayı ve bu amaçla çalışmayı özendirmiştir. Otobiyografik şiir mahiyetinde değerlendirdiğimiz *"Yurdumda Ben ve Bende Yurdum"* şiirinde kaleme aldığı dizeler şairin içinde bulunduğu duygu ve düşünce dünyasını aktarır niteliktedir.

Fettah Efendi'nin Balkan tarihi, coğrafyası ve kültürü ile ilgili yazdığı şiirlerinde vatan, milliyetçilik, kültürel değerlerin korunması ile gelecek nesillere aktarılması ve doğa manzaraları ana temalar olarak işlenmiştir. Şiirlerinde derin hüzün ve isyan bir arada işlenirken vatan sevgisi ve kaybedilen toprakların verdiği acı onun coğrafyasındaki zorluklara rağmen umut ve inançtan ödün vermediğinin apaçık örneği olur.

Göç dalgasının hız kazanmasıyla güç kaybeden Türk-Müslüman kimliği ve bu kültürün korunması hususunun tehlikeye girmesi gibi toplumsal sorunlar karşısında Fettah Efendi, umutsuzluğa kapılmadan, vatanına ve milletine güçlü durmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Fettah Efendi'nin şiirleri sadece geçmiş tarihi olayların değil günümüz dünyasının da sorunlarını anlamak ve değerlendirmek için önemli tarihi kaynakları temsil etmektedir. Özellikle

dijitalleşen dünyada Vatan sevgisi, kültürel mirasın korunması ve değerler gibi konuların unutulmaya başlaması toplumda farklı sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde dijitalleşme ve küreselleşme çağında vatan sevgisini ve millî değerleri ön plana çıkararak toplumu bu önemli konular hakkında düşünmeye sevk etmesiyle bu şiirler büyük önem arz etmektedirler. Bu bakımdan Fettah Efendi'nin şiirleri, günümüzün sorunlarını anlamak ve çözüm yolları bulmak için önemli birer kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Fettah Efendi'nin vefatından yıllar sonra bile eserleri okundukça, vatan ve millet sevgisine olan bağlılığıyla anılacak ve edebî mirası gelecek nesillere aktarılmaya devam edecektir. Onun şiirlerindeki derin duygular ve düşünceler, Kuzey Makedonya Türk edebiyatının önemli bir parçası olarak varlığını sürdürecektir.

Şair vatana hizmet için gündüz gece koşup, milletine imdâd aramak için durmadan çalışmıştır. Fettah Efendi'nin şiirleri onun duygu ve düşünce dünyasını, hayata karşı olan bakışını, milletinin düştüğü yanlışları ve bu yanlışlar doğrultusunda vatanının girdiği sıkıntılardan çektiği ızdırâblara kadar onun hayatında önemli yere sahip olan bütün konulara değinerek tarihe ayna tutar. 53 yıllık yaşamında sadece siyasal hayat açısından birbirinden farklı üç rejim ile karşılaşmıştır. Müslümanların Balkan coğrafyasında güç sahibi olduğu, güç kaybetmeye başladığı ve tamamen dışlandığı dönemlerin birebir şahidi olması bakımından tarihe tanıklık etmiştir. Şairin kendi mezar taşına yazılmasını vasiyet ettiği *"Kitabe-i Seng-i Mezarım"* isimli şiirinde *"Bir gün ben ölürsem / Kabrim dilerim sîne-i yârânda kazılsın / Her derdliye hem-dem / Bir merd-i vatandı diye kalblerde yazılsın"* dizeleri onun bütün hayat felsefesinin bir özetidir diyebiliriz.

Sonuç olarak, Fettah Efendi'nin Balkan coğrafyası ile ilgili kaleme aldığı şiirlerinde Rumeli'nin kaybı ve vatan hüznü gibi temaların yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Şairin yaşadığı dönemin zorluklarına yakından tanık olması hüzün dolu dizeler kaleme almasını doğurmuş ve vatan sevgisini umutla bir arada tutarak duygularını şiir yoluyla aktarmasını sağlamıştır. Bu şiirler, sadece kendi yaşadığı dönemdeki acıları yansıtmakla kalmaz aslında Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı tarihinde de hüznün ve umudun önemli birer örneğini temsil ederler.

Fettah Efendi'nin eserleri, Türk edebiyatının hüzün ve umut dolu zengin dokusuna katkı sağlamasıyla vatana ve değerlere bağlılığı; ve her ne yaşanırsa yaşansın geleceğe umutla bakmanın önemini her fırsatta vurgulamaktadır. Bu bakımdan onun eserleri tarihî belgeler niteliği taşırken aynı zamanda topluma öğüt vermesiyle de dikkat çekmektedir.

Şairin kaleme aldığı bu duygu yüklü mısralar aslında psikolojik araştırmalara da kapı aralamaktadır. Yaşanan acı olayların karşısında insanın iç dünyasında yarattığı psikolojik dalgalanmarın açık bir örneği olabilecek bu şiirler birçok araştırmacıya kaynak temsil etmektedir.

Fettah Efendi'nin kullandığı dil şiirin konusuna göre değişmekle birlikte 20. asırda klasik Türk şiir geleneğini devam ettirdiği şiirleri de sayıca fazladır. Vatan temalarını genellikle millî romantik tarzda yalın bir dille kaleme alan şairin âşık-maşuk konulu K lasik şiirlerinde daha ağır bir dil kullanmayı tercih ederken doğa manzaralarını aktardığı şiirlerinde Türk Halk Edebiyatı esintileri görülmektedir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma K. Makedonya Türk Edebiyatında önemli bir şahsiyet olan Fettah Efendi'nin gelecek nesillere tanıtılması hususunda bir adım niteliği taşımaktadır. Böylece Fettah Efendi hakkında yapılabilecek çalışmaların önünün açılması ve bu konuda daha fazla araştırma yapılmasına katkı sağlaması amacı gütmektedir. Fettah Efendi şiirlerinin 2021 yılı itibariyle ortaya çıkmış olması onun şiirlerinin daha el değmemiş olmasının bir kanıtıdır. Bu açıdan bakıldığında araştırma bakımından geniş bir yelpazeye sahip olan şiirleri araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi beklemektedir. Yapılacak bu gibi yeni araştırmalar K. Makedonya Türk edebiyatına ve böyle bir ismin unutulmamasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ARUÇİ, Muhammed, "Fettah Efendi", TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995.

AYVERDİ, İlhan, Kubbealtı Lugatı- Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı, 2011.

BAĞIR, Coşkun, Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2012.

BAKİ, Süleyman, "Fatih-i Üsküp Paşa Yiğit Mehmet Bey", *Köprü Dergisi*, Üsküp, Ocak-Mart, 2003.

BAKİ, Süleyman, "Üsküp Meddah Medresesi ve kapatılmadan önce yetişen Müderrisler", Balkanlar ve İslâm, C:2, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020.

BEYATLI, Yahya Kemal, "Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım", İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1972.

DAĞLAR, Abdülkadir, "Üsküp'ün Töreli Şairi Abdülfettah Rauf'un Hatif Mahlasıyla Söylediği Şiirler", Bir Vatan Şairi Abdülfettah Rauf, Üsküp 2023.

DEVELLİOĞLU, Ferit, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat", Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara 2012.

EMİN, Nedim, "Üsküp'lü Cavit Bey ile Mülakat", *Köprü Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2013.

ENGÜLLÜ, Suat, "Üsküp'te Abdülfettah Rauf da Yaşıyordu", *Yedi İklim*, Cilt 9, Sayı 64, İstanbul 1995.

ERSOY, Mehmet Âkif, "Safahat III. Kitap Hakkın Sesleri", Haz.: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

GÜNEŞ, Mehmet, "Abdülfettahn Rauf'un Şiirlerinde Rumeli'nin Tabii Güzelliklerine Övgü, Kaybolan Değerlere Ağıt", Bir Vatan Şairi Abdülfettah Rauf, Üsküp 2023.

GÜNEŞ, Mehmet, "Rumeli'nin Kaybının Türk Şiirinde Akisleri", *Türkbilig*, 2011/21.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, haz. Seyit Ali Kahraman, II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.

GÜREL, Zeki, "Evlâd-ı Fâtihan Diyârı Balkanlarda Yücelcilerden ve Son Devrin Din Mazlumlarından Abdülfettah Rauf Efendi Hayatı-Sanatı-Eserleri", Berikan Yayınevi, Ankara 2023.

HIZLI, Mefail, "Kuzey Makedonya'daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp", Balkanlar ve İslâm, II, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020.

KARAKUŞ, Ertuğrul, "Üsküp'ün Âkif'i: Balkan Şairi Üsküplü Abdülfettah Rauf'un Şiiri Üzerine Makaleler", Kriter, İstanbul 2021.

KARAKUŞ, Ertuğrul, "Üsküplü Şâir Abdülfettah Rauf'un Söztöresi Üzerine", Bir Vatan Şairi: Abdülfettah Rauf, haz. Sevba Abdulla, İDEFE, Üsküp 2023.

KAYA, Fahri, "Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar", DİVAN Yayıncılık, Üsküp 2008.

KEMAL, Yahya, "Kendi Gökkubemiz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları", İstanbul 2017.

RAUF, Abdülfettah, "Ey Yurdum", haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2022.

RAUF, Abdülfettah, "Vardar", haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2022.

RAUF, Abdülfettah, "Yine Vatan İçin", haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2021.

RAUF, Abdülfettah, “Zulmetten Nûra”, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe, Sevba Abdula, İDEFE Yayınları, Üsküp 2022.

SADAK, Bekir, "Biz Oralarda Kalmalıydık", Prof. Dr. Bekir Sadak ile Konuşma, El Hilal, Mayıs, 1991.

SAMİ, Şemseddin, “Kamus-ı Türkî”, Dersaadet, 1317, Yeniden basımı: Eylül 1998, İstanbul.

SAMSAKÇI, Mehmet “İstanbul’la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü” Sâmiha Ayverdi, Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, Sayı 7, İstanbul, 2018.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, VII, Ankara, 1997.

EKLER

Abdülfettah Rauf

Soldan sağa: Abdülfettah Rauf, Ataullah Kurtiş, Memduh Efendi

Soldan sağa: Nimetullah Kurtiş, Abdülfettah Rauf, Kemal Aruçi, Cavit Saraçoğlu

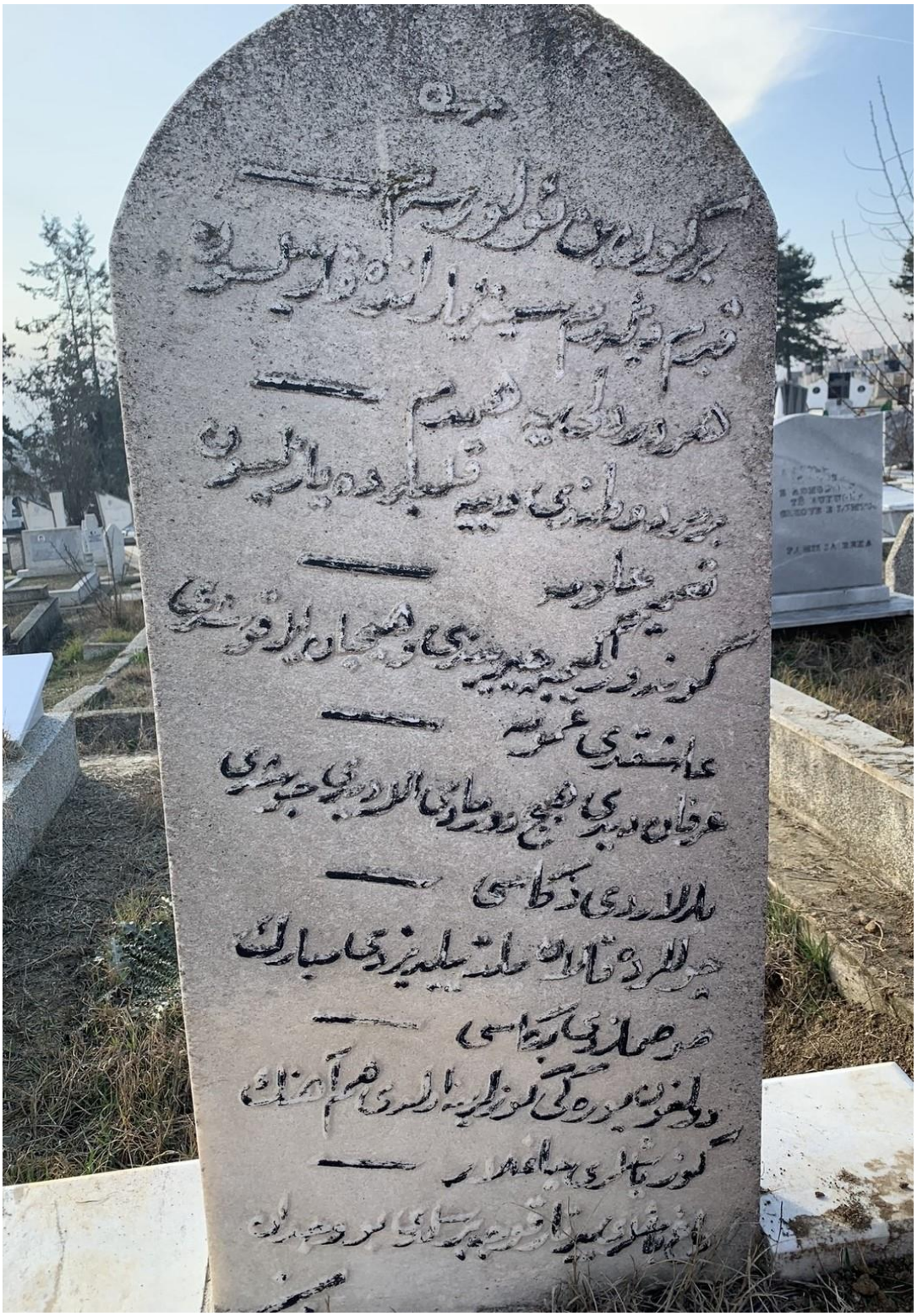

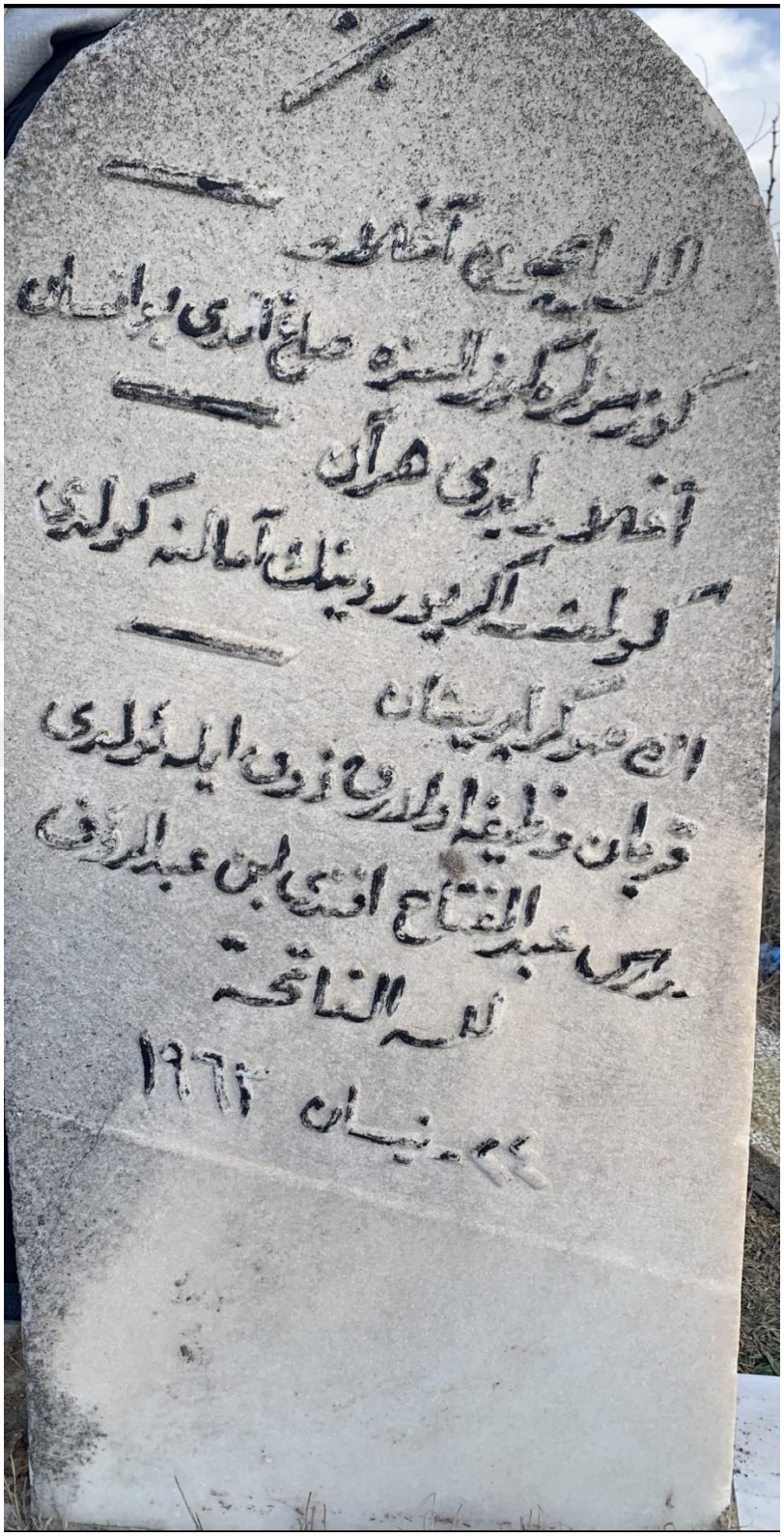

Fettah Efendi'ye ait Kitabe-i Seng-i Mezar

Soldan sağa: Fettah Efendi'nin Üsküp Butel mezarlığındaki kabri ve yanında Fettah Efendi'nin manevi talebesi Üsküp eşrafından Süheyla Hanım'ın kabri.

Kitâbe-i Seng-i Mezarım

Bir gün ben ölürsem

Kabrim dilerim sîne-i yârânda kazılsın

Her derdliye hem-dem

Bir merd-i vatandı diye kalblerde yazılsın

Ta'mîm-i ulûma

Gündüz gece çırpındı ve heyecân ile coştu

Parlardı zekâsı

Çöllerde kalan millete yıldızdı mübarek

Susmazdı bükâsı

Dolgun yüreği gözlerine oldu hem-âhenk

İnsânları sevdi

Lâkin yine Allah'ına bağlıydı ümidi

Ha'inleri sövdü

Bâtıl ile hak harbinin olmuştu şehîdi

Gözyaşları çağlar

Dağ başları yırtar koca bir seldi vicdân

Allah için ağlar

Gözsüzlere göz elsize sağ eldi bu insan

Duymazdı sürûru

Çınlardı yetîmâne figânlar kulağında

Hiç yoktu gururu

Bir girye-i hicrân düğüm olmuş dudağında

Meş’al gibi rûşen

Olmuştu azîz milletinin râhına kurban

Zindanları gülşen

Bulmuştu bu Allah için Allah’ına kurban

Ağlar idi her ân

Gülmüşse eğer yurdunun âmâline güldü

En sonra perîşân

Kurbân-ı vazîfe olarak zevk ile öldü

Bir zerresi yok mu

İnsaf denilen hasletin ey zâ’ir-i kabrim

Bir Fâtiha çok mu

İhmal edeceksen tükenir doğrusu sabrum

15 Eylül 1958

Abdülfettah Rauf

YİNE
VATAN İÇİN
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE

ZULMETTEN
NÛRA
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE

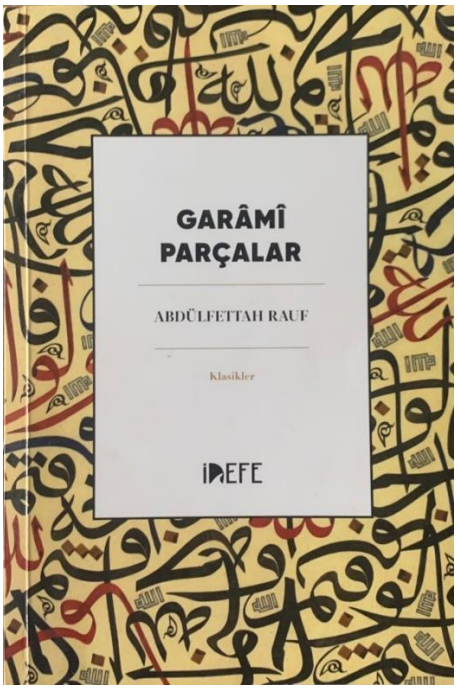
GARÂMÎ
PARÇALAR
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE

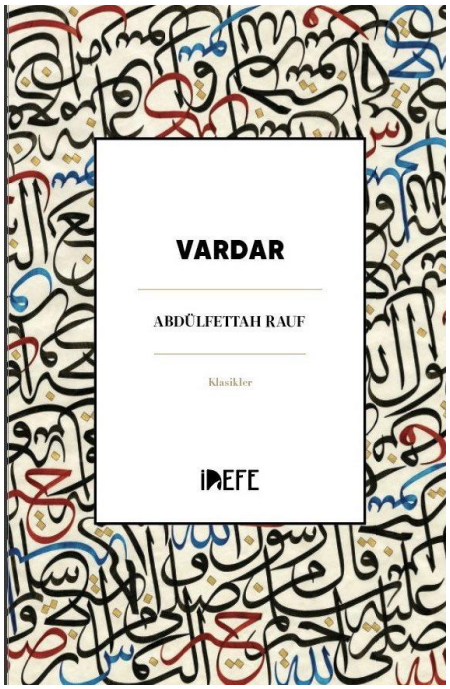
VARDAR
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE

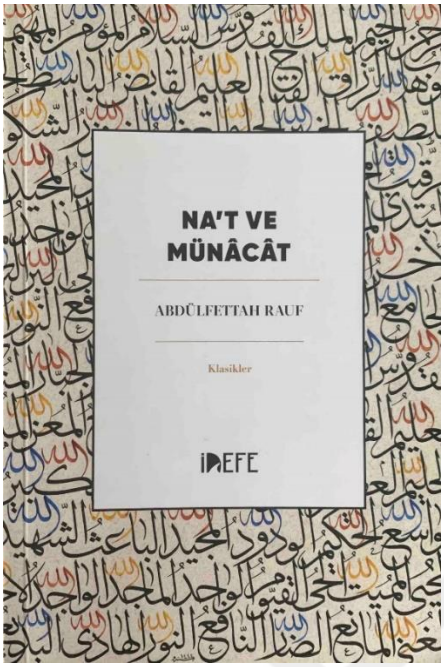
NA'T VE
MÜNÂCÂT
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE

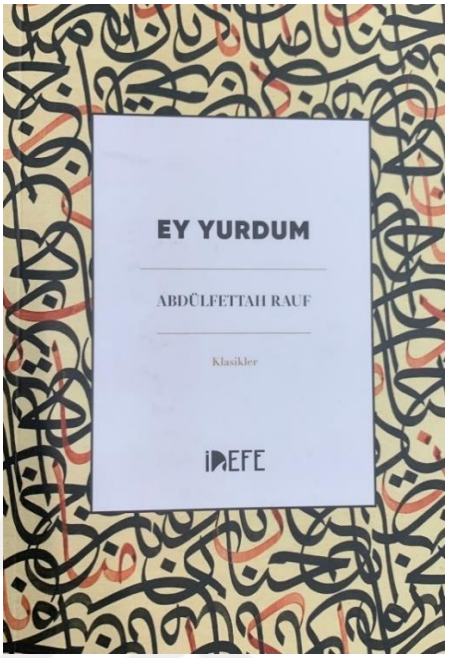
EY YURDUM
ABDÜLFETTAH RAUF
Klasikler
İDEFE